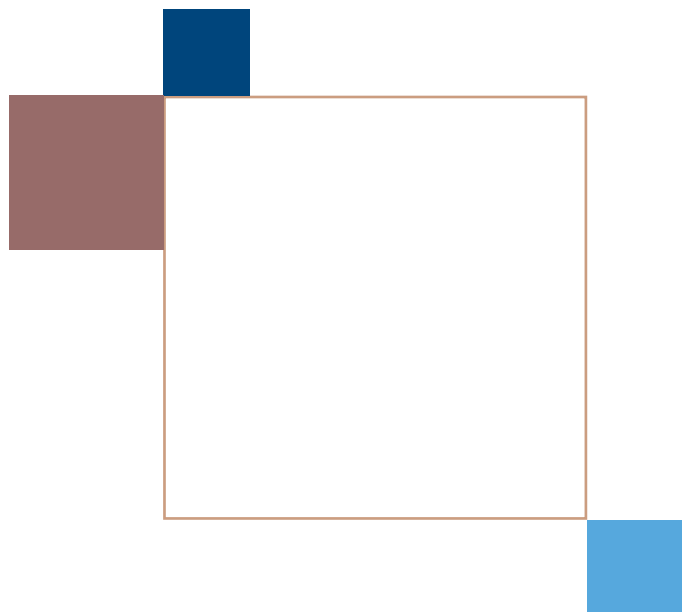

Документування міжнародних злочинів і порушень прав людини для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що їх вчинили

Рекомендації для громадських організацій

Зміст

ПЕРЕДМОВА	2
1. ВСТУП	3
2. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ	6
3. ПЛАНУВАННЯ І ПІДГОТОВКА	10
4. ВРАЗЛИВІ ОСОБИ	13
5. ОПИТУВАННЯ ОСОБИ	17
6. ФОТО- І ВІДЕОФІКСАЦІЯ	30
7. ПРЕДМЕТИ ТА РЕЧІ	33
8. ДОКУМЕНТИ ТА ЦИФРОВА ІНФОРМАЦІЯ	35
9. ОНЛАЙН-РОЗСЛІДУВАННЯ	37
10. ТІЛЕСНІ УШКОДЖЕННЯ	39
11. МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ	41
12. ЗБЕРІГАННЯ ТА ЗАХИСТ	45
13. АНАЛІЗ ЗІБРАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	48
ДОДАТОК 1 – ФОРМА «ІНФОРМОВАНА ЗГОДА»	49
ДОДАТОК 2 – ФОРМА «АКТ ОБЛІКУ І ВІДПОВІДАЛЬНОГО ЗБЕРІГАННЯ»	50
ДОДАТОК 3 – КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК ДЛЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	51
ДОДАТОК 4 – ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА	68

ПЕРЕДМОВА

Ці рекомендації опиняються у ваших руках у час, коли міжнародний мир і справедливість перебувають під сильним тиском. Ми бачимо, який великий вплив на наш світ спричиняють збройні конфлікти і міжнародні злочини, що супроводжують їх. Події в Україні вкотре підкреслюють, наскільки важливо всім суб'єктам зараз об'єднати зусилля, щоб продемонструвати дієвість міжнародного кримінального правосуддя у відновленні справедливості для всіх, хто постраждав від таких злочинів.

Водночас зазначені події стали поштовхом для відновлення й посилення глобальної підтримки заходів, спрямованих на притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення основних злочинів за міжнародним правом і порушень прав людини. Усе це спонукає нас розвивати наші відносини з партнерами: протягом останніх кількох місяців співпраця між Прокурором [МКС] і Євроюстом суттєво поглибилася. Публікація цих спільних рекомендацій свідчить про наші тверді наміри продовжити спільну роботу в цій сфері.

Боротьба з безкарністю не є виключною прерогативою держав чи міжнародних організацій. Це колективна відповідальність, що потребує активної участі всіх, хто прагне сприяти здійсненню правосуддя. Громадські організації відіграють надважливу роль у цій спільній роботі. Як ми бачимо, у різних країнах світу громадські організації активно документують основні міжнародні злочини і порушення прав людини, що свідчить про їхню здатність і готовність робити вагомий внесок у притягнення винних осіб до відповідальності.

Ці рекомендації мають на меті допомогти вам збирати й зберігати інформацію, що в майбутньому може стати допустимим доказом в суді. У публікації наведено ключові принципи, дотримання яких, на нашу думку, допоможе зберегти цілісність (достовірність) інформації і доказів під час документування, а також розширить можливість використання результатів вашої роботи національними і міжнародними органами, що забезпечують кримінальне переслідування. Наша з вами співпраця має тривати також в частині подальшого перегляду цих рекомендацій. Це живий документ, який ми будемо вдосконалювати і доповнювати з урахування результатів нашої майбутньої спільної роботи.

Як прокурори ми знаємо з власного досвіду, що кримінальні провадження мають велике значення для суспільного визнання страждань потерпілих. Ми також були свідками того, як упевненість у відправленні правосуддя значною мірою сприяє відновленню людської гідності. Вкрай важливо, щоб потерпілі були побачені і почуті іншими людьми в межах кримінального процесу. Ми також переконані, що повноцінного притягнення до відповідальності можна досягти лише спільними зусиллями: важливим є внесок кожного, хто бореться з безкарністю.

Користуючись нагодою, ми хочемо подякувати вам за вашу важливу роботу. Разом із вами ми прагнемо створити глобальну культуру невідворотності юридичної відповідальності, що допоможе відновити справедливість, реорганізувати суспільство і виховати майбутні покоління. Рухаючись до цієї мети, ми сприятимемо тому, щоб міжнародне правосуддя, у якому життя кожної людини визнається цінністю, не залишилося порожньою обіцянкою. Це той мінімум, якого очікує від нас людство.

Карім А.А. Хан, королівський адвокат
Прокурор Міжнародного кримінального суду

Ладислав Хамран,
Президент Євроюсту

1. ВСТУП

У наших колективних зусиллях, спрямованих на забезпечення кримінального переслідування міжнародних злочинів, слід відзначити роль громадських організацій, які є важливими партнерами як національних органів влади, так і органів міжнародного правосуддя.

Ці керівні рекомендації — спільна розробка Євроюсту, Європейської мережі з розслідування і судового переслідування геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів (Мережі з питань геноциду/Genocide Network) та Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду. Рекомендації покликані підтримати незалежну роботу громадських організацій зі збору та збереження інформації про вчинені міжнародні злочини і порушення прав людини для подальшого притягнення причетних осіб до відповідальності. Зокрема, в документі надано інформацію про те, як найкраще організувати таку діяльність, щоб її результати можна було використати для притягнення винних до кримінальної відповідальності у національних судах чи, наприклад, в Міжнародному кримінальному суді (МКС).

Рекомендації не слід розглядати як інструкцію чи керівництво. Це скоріше узагальнення того, що слід і чого не слід робити з погляду національних органів слідства та прокуратури, а також з погляду Офісу прокурора МКС: описано як дії, що можуть бути корисними, так і дії, що можуть *зашкодити* притягненню до кримінальної відповідальності. Рекомендації мають на меті допомогти забезпечити максимально ефективну організацію роботи і використання ресурсів для досягнення спільної мети — не залишити міжнародні злочини непокараними.

Чимало громадських організацій та інших суб'єктів, що власними силами документують злочини, зазначали, що потребують керівних настанов, які б уможливили використання зібраної ними інформації компетентними слідчими органами¹, зокрема для представлення доказів у кримінальних провадженнях, що розглядатимуться на національному і міжнародному рівнях.

Для кого ці рекомендації?

Цей документ спеціально розроблено для громадських організацій, зокрема тих, що документують міжнародні злочини і порушення

прав людини, щоб потім передати цю інформацію відповідним органам. У контексті цього документа термін «громадські організації» включає організації, для яких збір і фіксація інформації про злочини є головним напрямом діяльності, а також ті, що працюють за іншими напрямками, але паралельно зберігають таку інформацію для цілей кримінального переслідування.

Використання цих рекомендацій компетентними слідчими органами та органами прокуратури не передбачено у зв'язку з тим, що розслідування, які проводять національні або міжнародні органи в межах своїх повноважень, можуть вимагати застосування інших методів і підходів.

Також варто підкреслити, що рекомендації, хоча вони й корисні, не орієнтовані на юристів, які надають правову допомогу чи виступають законними представниками потерпілих, інших осіб або організацій у національних або міжнародних провадженнях (адміністративних, цивільних, кримінальних тощо).

Сфера застосування і мета

Роль громадських організацій у документуванні злочинів і забезпеченні можливості притягнути причетних осіб до відповідальності важко переоцінити. Такі організації здебільшого працюють у надзвичайно складних умовах. Часто саме вони здійснюють первинне документування події ще до прибуття представників компетентних слідчих органів.

Своєчасний доступ до інформації, можливість поспілкуватися з представниками постраждалих громад, об'єднання досвіду і фахових знань в одному колективі, а також здатність швидко обмінюватися інформацією — усе це робить громадські організації незамінними помічниками слідчих органів. Для підтримки слідчої роботи громадські організації можуть збирати інформацію (зокрема таку, яку інакше може бути втрачено), а також переглядати, верифікувати й аналізувати інформацію у формі документів, в електронному вигляді, у формі онлайн-матеріалів тощо. Не обмежуючи право громадських організацій здійснювати свою діяльність незалежно, ми закликаємо їх надавати будь-яку інформацію та аналітику щодо міжнародних злочинів і порушень прав людини компетентним слідчим органам якомога швидше.

¹ Цей термін включає будь-які національні, гібридні та міжнародні установи (урядові, неурядові або міжнародні), що розслідують злочини.

Євроюст, Мережа з питань геноциду і Офіс прокурора МКС визнають, що в деяких випадках компетентні органи можуть не мати можливості чи бажання притягати осіб до кримінальної відповідальності у межах своєї юрисдикції. У такому разі громадські організації можуть обирати альтернативні шляхи притягнення порушників до відповідальності і зберігати зібрану інформацію та матеріали для майбутнього використання.

Водночас не все з того, що роблять громадські організації, може виявитися корисним. Деякі заходи на місцях можуть мати негативний чи навіть руйнівний вплив на майбутні кримінальні провадження. Безумовно, громадські організації не можуть замінити слідчі органи, уповноважені забезпечувати дотримання вимог законодавства. Як свідчить досвід самих громадських організацій, які не бояться визнавати свої помилки, недотримання найважливіших стандартів під час документування злочинів і порушень іноді призводить до того, що добрі наміри мають контрпродуктивний ефект і перешкоджають притягненню злочинців до відповідальності. Наприклад, повторні опитування чи допити тієї самої людини можуть відбитися на її фізичній безпеці та психічному здоров'ї, а також негативно вплинути на її свідчення.

Наявність багатьох громадських організацій і зацікавлених сторін, які працюють в одній сфері, але використовують різні стандарти та інструменти, створює ризик надмірного документування,

підвищує ризик заподіяння потерпілим і свідкам вторинної психологічної травми, а також може призвести до погіршення якості доказів, які в майбутньому можна було б використати для притягнення до відповідальності. Ці рекомендації мають на меті підтримати громадські організації у їхній роботі і гарантувати безпеку та психічне здоров'я осіб, які надають інформацію.

Рекомендації ґрунтуються на принципах і настановах, викладених в аналогічних документах, розроблених самими громадськими організаціями.¹ Отже, Рекомендації покликані допомогти громадським організаціям консолідувати зусилля і ефективно працювати за міжнародними стандартами. Радимо громадським організаціям, що документують міжнародні злочини і порушення прав людини, інтегрувати Рекомендації у свої стандарти роботи (якщо цього ще не зроблено).

Очікується, що Рекомендації будуть живим документом, який ми будемо оновлювати спільно з громадськими організаціями з урахуванням їхнього досвіду.

Відповідальність громадських організацій

Наведені рекомендації не слід розглядати як такі, що скеровують, уповноважують чи закликають громадські організації виконувати будь-які дії від імені Євроюсту, Мережі з питань геноциду, Міжнародного кримінального суду чи інших органів, що притягають порушників міжнародного права до відповідальності. Незалежна діяльність

¹ Див. «Основні джерела» в Додатку 4.

громадських організацій не може вважатися діяльністю зазначених органів і структур.

Це означає, що громадські організації завжди повністю відповідальні за власні дії, зокрема щодо забезпечення власної фізичної безпеки, а також за вчинки, що можуть тягнути за собою

відповідальність згідно з положеннями чинного законодавства (особливо законодавства тієї країни, у якій вони працюють). Отже, суворе дотримання вимог чинного законодавства відповідає інтересам самих громадських організацій.

2. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

«Не нашкодь»

Громадські організації мають намагатися усунути або хоча б мінімізувати будь-який ненавмисний негативний вплив заходів із документування на інших осіб та на себе самих. Зазначені заходи мають завжди проводитися в найкращих інтересах надавачів інформації, посередників, місцевих громад та інших осіб, які беруть участь у процесі документування. Безпека вищезазначених осіб, їхнє фізичне і психологічне здоров'я, а також право на недоторканність приватного життя мають бути пріоритетами в процесі документування, тож слід утриматися від проведення будь-яких дій, що наражають таких осіб на небезпеку чи можуть заподіяти їм шкоду. У зв'язку з цим вам треба буде провести низку заходів до, під час і після документування, як-от: оцінювання ризиків, навчання та добір персоналу для забезпечення дотримання професійних стандартів, отримання інформованої згоди, захист джерел, забезпечення конфіденційності, створення системи направлення постраждалих до служб підтримки для отримання допомоги, а також приділення особливої уваги

вразливим особам і вжиття спеціальних заходів стосовно них¹.

Заходи з документування мають проводитися у такий спосіб, щоб вони сприяли, а не шкодили збиранню доказів, які в майбутньому можуть бути використані уповноваженими національними чи міжнародними органами для притягнення порушників до відповідальності, зокрема для кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення основних злочинів за міжнародним правом. Слід усвідомлювати, що ті, хто збирає інформацію про злочини (навіть з найкращими намірами), іноді можуть своєю діяльністю ускладнювати чи унеможлиблювати використання такої інформації як доказів у майбутніх провадженнях. Зокрема, цей ризик є під час опитування осіб.

Збираючи інформацію передусім для того, щоб підтримати майбутні кримінальні розслідування компетентних органів, громадські організації мають уникати з'ясування в опитуваних осіб усіх відомих їм деталей та обставин злочину. Натомість слід насамперед визначити теми, на які можна

© International Criminal Court

¹ Див. Розділ 4.

поспілкуватися з людиною, і зафіксувати її контактні дані, щоб компетентні слідчі органи могли пізніше з нею зв'язатися і провести опитування. Зазначену інформацію слід зберегти і за першої можливості передати національним або міжнародним слідчим органам, наприклад, Офісу прокурора МКС.

Інформована згода

Перш ніж проводити будь-які заходи зі збирання інформації за участю інших осіб (наприклад, опитування особи, проведення фото- або відеофіксації, одержання документів), **громадські організації мають отримати інформовану згоду особи або суб'єкта, з якими вони взаємодіятимуть.**

Отримуючи згоду особи на надання інформації, за можливості використовуйте шаблон, наведений у **Додатку 1**. Це полегшить використання зібраних відомостей у майбутніх кримінальних провадженнях. Також дотримуйтеся нижченаведених рекомендацій.

- **Згода має бути інформованою.** Обов'язково поясніть особі характер і мету опитування, а також процедуру, якої ви будете дотримуватися. Повідомте про можливі шляхи використання наданої особою інформації (наприклад, можливість її публікації та вимоги чинного законодавства). Поясніть, які передбачувані наслідки може мати надання інформації: зокрема, зверніть увагу на потенційні безпекові ризики. Надайте і поясніть особі всю необхідну інформацію і оцініть здатність особи повністю зрозуміти її: від цього залежить дійсність згоди, яку надає особа.
- **Згода має бути актуальною.** У процесі збирання інформації регулярно просіть особу підтвердити свою інформовану згоду на співпрацю з вами, оскільки особа має право відкликати згоду в будь-який час. Згоду на передання інформації національним органам, Офісу прокурора МКС або іншим органам міжнародного правосуддя можна відкликати до моменту передання інформації.
- **Згода має бути добровільною.** Поважайте вільне волевиявлення людини. Створіть спокійну, невимушену атмосферу і дайте присутнім можливість вільно висловити свою думку. Пам'ятайте, що здатність особи вільно висловлювати свою згоду на надання інформації може обмежуватись соціальними чинниками (наприклад, культурними, гендерними чи віковими особливостями,

тиском з боку громади або родини тощо). Поінформуйте особу про те, що вона може змінити свою думку і відмовитися від співпраці доки інформацію не передано уповноваженим національним або міжнародним органам.

- **Згода має бути чітко вираженою.** За можливості отримуйте підтвердження інформованої згоди на кожному етапі документування. Таке підтвердження може бути оформлено письмово (документ за підписом особи, яка надає згоду) або у форматі аудіо, відео чи в інший спосіб. Зафіксоване підтвердження має чітко ідентифікувати особу, яка надає згоду, і містити таку інформацію: характер і мета заходу з документування; пов'язані з ним безпекові ризики; наміри щодо використання отриманої інформації; будь-які умови конфіденційності; чітка заява особи про добровільність згоди; будь-яка інша інформація, що має значення для надання добровільної згоди.

Отримуючи згоду, попросіть особу надати інформовану згоду на майбутнє передання інформації будь-яким компетентним національним чи міжнародним слідчим органам, наприклад, Офісу прокурора МКС.

Якщо доцільно, повідомте особі, що компетентні органи зберігатимуть конфіденційність інформації відповідно до вимог і правил, які можуть відрізнятися залежно від національного органу, який здійснюватиме провадження. Поінформуйте також особу про те, що інформацію може бути надано для ознайомлення всім сторонам кримінального провадження, зокрема стороні захисту, якщо таке провадження буде відкрито. Водночас не створюйте завищених очікувань: представники компетентних органів не обов'язково будуть зв'язуватися з надавачем інформації. Не давайте нереалістичних гарантій чи обіцянок щодо майбутнього використання зібраної інформації чи можливості отримати певні переваги. За потреби обговоріть умови, на яких особа надаватиме вам інформацію (наприклад, чи надає вона свої анкетні/ контактні дані разом з інформацією про злочин, чи говоритиме лише на умовах анонімності).

Зафіксуйте інформовану згоду документально, зазначивши **будь-які** питання, що викликають в особи занепокоєння, а також умови, на яких особа погодилася надавати інформацію. Для цього можна скористатися Формою інформованої згоди (**Додаток 1**). За потреби допоможіть особі зрозуміти зміст форми і заповнити її.

© International Criminal Court

Після отримання інформованої згоди особи на передавання інформації третім сторонам збережіть отриману інформацію і передайте її компетентним національним або міжнародним слідчим органам за першої нагоди. Якщо ви передаєте інформацію різним органам, повідомте їх про це, щоб вони могли скоординувати свої дії.

Об'єктивність, неупередженість і незалежність

Громадські організації працюють незалежно і тому мають прагнути забезпечити об'єктивність, неупередженість і незалежність своїх дій задля досягнення колективної мети — встановлення істини. У цьому їм допоможуть такі принципи роботи:

- **Об'єктивність.** Намагайтеся встановити істину; не робіть припущень; беріть до уваги всю інформацію незалежно від того, чи свідчить вона проти когось чи на його користь; розглядайте кілька гіпотез і версій, періодично переглядайте їх; збираючи інформацію, постійно плануйте свою діяльність; не впливайте на тих, хто надає інформацію (наприклад, ставлячи навідні запитання); не давайте, безпосередньо чи опосередковано, правової оцінки фактам, які збираєте (наприклад, запитуючи, чи напад був «невибіркоким»); оцінюйте джерела інформації

і аналізуйте зібрану інформацію, щоб зрозуміти, наскільки їй можна довіряти.

- **Неупередженість.** Не ставайте на бік жодної зі сторін; залишайтеся неупередженим і безстороннім; усвідомлюйте свої культурні й особисті упередження; використовуйте методологію роботи, що забезпечить охоплення всіх відповідних фактів та інформації; активно запобігайте зашореності («тунельному баченню») і схильності до «підтверджувального упередження» (тенденції шукати чи тлумачити інформацію у такий спосіб, щоб вона підтверджувала власні переконання чи гіпотези); виявляйте й усувайте будь-які конфлікти інтересів.
- **Незалежність.** Не дозволяйте нікому втручатися у вашу діяльність чи впливати на неї. Ігноруйте прогнозовані та заявлені бажання будь-якої особи чи органу влади, що обмежують вашу незалежність. Не забувайте, що є організації та особи, які маніпулюють інформацією чи поширюють неправдиві відомості, щоб звести нанівець зусилля з документування злочинів.

Відповідальність і законність

Громадські організації, які передають інформацію [державним чи міжнародним] слідчим чи судовим органам, мають пам'ятати про те, що на членів громадських організацій не поширюється дія імунітету чи привілеїв, якими наділені працівники зазначених органів. Громадські організації не діють за вказівками чи від імені таких органів. Для збереження цілісності (достовірності) зібраної інформації і задля захисту прав і здоров'я своїх працівників громадські організації мають:

- пам'ятати про свою можливу відповідальність згідно з нормами чинного законодавства, особливо законодавства країни, у якій вони працюють;
- пам'ятати, що при відкритті провадження представників [громадської організації] можуть викликати для надання свідчень щодо зібраної ними інформації (їх можуть також попросити розказати про діяльність, методи та процедури громадської організації);
- вести детальний облік своїх методів і процедур збору і збереження інформації, а також застосовувати ефективні методи управління інформацією. Ведучи облік і зберігаючи інформацію, забезпечте її конфіденційність і захищеність (наприклад, використовуйте кодовану мову або за потреби зберігайте записи на зашифрованому пристрої).

Професіоналізм і повага

Щоб зібрана інформація могла бути максимально ефективно використана в майбутньому, громадські організації мають:

- завжди діяти професійно й чесно, виявляти повагу та емпатію, брати до уваги культурні особливості і вразливість осіб, з якими вони взаємодіють, а також усвідомлювати можливий вплив своєї поведінки на них;
- ніколи не платити і не пропонувати жодної винагороди в обмін на інформацію; заздалегідь визначити умови та критерії, за якими має надаватися підтримка особам, що беруть участь у документуванні (наприклад, компенсація витрат на транспорт, харчування під час зустрічей, витрат, пов'язаних із безпекою і захистом); вести облік усіх здійснених платежів з обґрунтуванням.

3. ПЛАНУВАННЯ І ПІДГОТОВКА

Найголовніше для будь-якої діяльності зі збору та збереження інформації — це належне планування і підготовка. Щоб належним чином підготуватися до збирання й документування інформації, громадські організації мають взяти до уваги таке:

Завчасна підготовка

З'ясуйте особливості середовища, у якому ви працюватимете. Розгляньте тип (типи) можливих злочинів; хто постраждав від злочинів, і хто потенційно міг їх вчинити. Зверніть увагу на вразливість населення, соціально-культурний, політичний і релігійний контекст, стать і вік осіб, а також на чинне законодавство, що впливає на вашу діяльність із документування подій.

Визначте свої повноваження, цілі та завдання, на яких треба зосередити увагу. Визначте, що саме ви документуєте і для чого. Визначте географічні та часові рамки фактів, які ви маєте намір задокументувати. Це допоможе вам обрати оптимальну методологію.

Визначте пріоритети і сплануйте діяльність. Визначте ваші пріоритети і організуйте діяльність відповідно до них. Подумайте, де і як можна отримати актуальну інформацію.

Координуйте. Численні заходи з документування, що дублюють один одного (наприклад, повторні опитування тієї самої особи різними організаціями), можуть мати негативний вплив як на особу, яка надає інформацію, так і на можливість використання такої інформації в майбутньому для цілей кримінального чи іншого провадження. Дізнайтеся, чи не провадять аналогічну діяльність в тому самому місці інші особи чи організації. Налагодьте зв'язки з ними і скоординуйте свою діяльність. Проаналізуйте, яку інформацію вони вже зібрали, і зосередьте увагу на тому, що ще не зроблено. Будьте готові надати опитуваним особам інформацію про свою організацію, щоб пізніше вони могли пригадати, з ким вони спілкувалися.

Логістика. Переконайтеся, що маєте необхідне обладнання, включно із засобами захищеного зв'язку; сплануйте маршрути пересування і місця проживання з урахуванням ризиків робочого середовища і рівня вразливості осіб, з якими ви будете взаємодіяти. Розробіть порядок роботи і забезпечте технічні можливості для подальшого безпечного зберігання зібраної інформації¹.

Ресурси

Переконайтеся, чи достатньо різноманітний склад вашої команди (зверніть увагу, серед іншого, на стать, національність, етнічну належність, культурні особливості, релігію), і чи особи, залучені до збирання інформації, мають необхідні навички, вміння та підготовку; за потреби залучайте психологів, експертів зі статевих злочинів та злочинів за гендерною ознакою, а також спеціалістів із роботи з дітьми.

Перевірте усіх членів команди, включно з посередниками і перекладачами, на благонадійність. Зверніть особливу увагу на будь-які чинники, що можуть вплинути на їхню об'єктивність чи неупередженість або можуть становити ризики для їхньої власної безпеки та добробуту або для безпеки та добробуту осіб, з якими вони взаємодіють.

Якщо ви користуєтесь послугами посередників чи перекладачів, переконайтеся, що вони належним чином ознайомлені зі своїми обов'язками, протоколами безпеки, вимогами щодо конфіденційності процесу документування, і що вони усвідомлюють, що їхня участь у цьому процесі може стати відомою ширшому колу осіб в межах кримінального провадження².

Там, де це необхідно, забезпечте можливість залучення медиків і психологів та перевірте наявність закладів і ресурсів, необхідних для проведення медичного огляду або психосоціального оцінювання. Наприклад, медичний огляд може знадобитися, якщо свідок нещодавно отримав тілесне ушкодження. Якщо свідок перебуває у вразливому стані або отримав психологічну травму, він може потребувати психосоціального скринінгу. Для таких випадків надзвичайно велике значення має попереднє планування, оскільки на територіях зі складною гуманітарною ситуацією зазначені послуги іноді неможливо отримати в найкоротший термін.

Безпека

Громадські організації часто працюють у дуже складних умовах і виконують важливу роботу — забезпечують швидке реагування на злочини, що за міжнародним правом можуть кваліфікуватися як найтяжчі злочини (воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид). Отже, навіть коли

¹ Див. Розділ 12.

² Див. Розділ 5.с.

громадські організації усвідомлюють, що їхня робота пов'язана з певними ризиками, вони мають бути обачними і робити все можливе для уникнення ситуацій, у яких їхня діяльність наражатиме на неприйнятний рівень ризику власний персонал, а також надавачів інформації, перекладачів, посередників, представників постраждалих громад та будь-яких інших осіб. Слід також звернути увагу на ризики, пов'язані із забезпеченням конфіденційності зібраної інформації та самого процесу документування. Оцінювання ризиків слід проводити не лише на початку процесу документування, а й упродовж нього на регулярній

основі. Особливу увагу в оцінювання зверніть на таке:

- **Загрози.** Визначте суб'єктів загроз і їхню здатність завдати шкоди тим, хто бере участь у процесі документування та інших напрямках діяльності. Проаналізуйте, чи не становлять загрози державні органи та їхні службовці, місцеве ополчення, сили іноземних держав та будь-які інші особи чи групи осіб.
- **Ризики.** Визначаючи наявність ризиків, що можуть призвести до заподіяння шкоди, розгляньте, серед іншого, помсту, залякування,

погрози, покарання, тиск, підкуп, спроби отримати фінансову вигоду, повторну психологічну травму, можливу відмову сім'ї чи громади від особи, втрату гарантій збереження робочого місця, фінансові ризики, втрату засобів до існування.

- **Превентивні заходи з пом'якшення ризиків.** Пам'ятайте, що найкращий спосіб мінімізувати ризики — це уникнути їх, дотримуючись рекомендованої практики роботи до початку, під час і після завершення процесу документування. Забезпечте конфіденційність процесу документування і зібраної інформації та мінімізуйте розголошення інформації про свою діяльність і залучених осіб. Розгляньте можливість використання захищених засобів зв'язку і зберігання інформації у зашифрованому вигляді, а також можливість визначення безпечних місць для проведення зустрічей; розроблення правдоподібних «легенд» для учасників; використання кодівих назв чи номерів для джерел інформації; проведення інструктажу всіх учасників щодо важливості збереження конфіденційності інформації про взаємодію.
- **Реактивні заходи з пом'якшення ризиків.** Якщо доцільно, обговоріть з окремими особами заходи, яких можна вжити для пом'якшення ризиків у разі, якщо вони виникнуть: наприклад, переїзд у безпечне місце поблизу місця проживання особи; визначення можливих безпечних маршрутів за межами зони ризику; сприяння виїзду особи із зони ризику; визначення способу підтримання зв'язку і лінії поведінки в таких обставинах; можливість залучення третіх сторін на місцевому рівні, які за потреби могли б надати підтримку чи забезпечити захист особи.
- **Прийнятний рівень ризику.** Якщо повністю уникнути ризику неможливо, і всі заходи з його пом'якшення вичерпано, оцініть залишковий ризик для себе, вашої організації, надавачів інформації чи будь-якої іншої особи, з якою ви взаємодієте. Самостійно визначте, чи є прийнятним рівень залишкового ризику. Повідомте особу про ризики, пов'язані з наданням інформації і документуванням злочинів, та обговоріть з нею подальші дії. Після цього особа має самостійно прийняти зважене рішення щодо співпраці чи відмови від співпраці з вами. Перш ніж розпочинати роботу з документування, зафіксуйте інформовану згоду особи. Не примушуйте нікого до участі в

діях, що створюють ризик, на який людина не готова йти. Водночас не нав'язуйте жодних заходів з пом'якшення ризиків тим, хто з вами спілкується чи допомагає документувати події.

Якщо ризики не можна мінімізувати до прийняттого рівня, і вони залишаються надто високими, не проводьте документування. Натомість зберіть якомога більше інформації без перевищення прийняттого рівня ризику і будьте готові передати її за першої нагоди компетентним національним чи міжнародним слідчим органам.

Конфіденційність

Захистіть зібрану інформацію та джерела інформації за допомогою спеціальних заходів (наприклад, використання кодівих назв для збереження анонімності джерел інформації, використання зашифрованих пристроїв та/або засобів захищеного зв'язку). Інформацію про заходи з документування слід надавати лише особам, яким необхідно її мати.

Поясніть надавачам інформації порядок забезпечення конфіденційності і важливість нерозголошення їхньої участі в процесі документування.

Переконайтеся, що всі члени вашої команди, посередники і перекладачі пройшли відповідне навчання і дотримуються вимог конфіденційності та протоколів захисту інформації.

Якщо є потреба оприлюднити інформацію або передати її третій стороні, слід отримати інформовану згоду надавача інформації та оцінити, що саме можна безпечно оприлюднити чи передати, а що має залишатися конфіденційним.

Вікарна травма (втома від співчуття)¹

Пам'ятайте, що особи, які стають свідками насильства, страждань чи психологічної травми, пережитих іншими людьми, можуть самі від цього отримати психологічну травму. Дізнайтеся про ознаки й симптоми вікарної травми і запам'ятайте їх, щоб бути в змозі розпізнати їх у себе чи в колег. Визначте зі своєю командою механізми подолання такої травми і знайдіть служби та спеціалістів, які у відповідних випадках зможуть надати вам допомогу².

¹ Відома також як вторинна травма, вторинна віктимізація або втома від співчуття.

² Більш детальну інформацію про те, як можна уникнути вікарної травми і виявити та подолати її, наведено в публікації Слідчої групи ООН зі сприяння притягненню до відповідальності за злочини, вчинені Ісламською державою «Посібник UNITAD з проведення розслідувань з урахуванням наслідків психологічної травми», 2021 р. (Посібник UNITAD з проведення розслідувань з урахуванням наслідків психологічної травми), частина 7.

4. ВРАЗЛИВІ ОСОБИ¹

Документуючи міжнародні злочини для сприяння притягнення злочинців до кримінальної відповідальності, громадські організації мають зазвичай зводити свою взаємодію з вразливими особами до мінімуму, необхідного для виконання ними своїх завдань і повноважень.

Це особливо важливо тоді, коли особа зазнала психологічної травми, постраждала від сексуальних чи гендерно зумовлених злочинів або є неповнолітньою, а також у ситуаціях, коли компетентні слідчі органи (наприклад, національні органи чи Офіс прокурора МКС) вже активно проводять розслідування.

Будь-яке документування подій за участю вразливих осіб, зокрема опитування їх з метою збору інформації про злочин, має здійснюватися відповідно до наведених нижче принципів і рекомендацій.

Громадські організації можуть отримувати інформацію від вразливих осіб лише тоді, коли інформація є абсолютно необхідною, має очевидну додану цінність і не може бути отримана з інших

джерел. Якщо взаємодія з вразливою особою розглядається все ж таки як необхідна, громадська організація має вжити превентивних захисних заходів і звести таку взаємодію до мінімуму, необхідного для досягнення її цілей. До превентивних захисних заходів належать залучення до взаємодії з особою фахівців, які мають відповідну підготовку й досвід роботи з вразливими особами, а також залучення медичних працівників, як-от клінічних психологів, для забезпечення постраждалій особі психологічного комфорту і для запобігання повторній психологічній травмі².

Загальні міркування

Вразливість залежить від багатьох факторів, тож її треба визначати індивідуально. До вразливих осіб можуть належати:

- діти (особи до 18 років);
- люди літнього віку;
- особи, постраждалі від сексуальних і гендерно зумовлених злочинів, тортур чи інших насильницьких злочинів;

© Shutterstock

¹ Див. також публікацію відділу МКС з роботи з потерпілими та свідками «Протоколи вразливості», що використовувалася МКС у кількох провадженнях: <https://www.icc-cpi.int/about/witnesses>.

² Додаткову інформацію про превентивні захисні заходи див. у Посібнику UNITAD з проведення розслідувань з урахуванням наслідків психологічної травми, частина 3.

- особи з інвалідністю або з ознаками психологічної травми; та
- особи, яких тримають під вартою.

Цей перелік не є вичерпним. Інші особи можуть мати також дві чи більше форм вразливості, що накладаються одна на одну. Вразливість може бути зумовлена соціально-економічним і культурним контекстом, у якому перебуває особа, а також її особистим досвідом.

Будь-яка взаємодія з вразливими особами має ґрунтуватися на принципі «не нашкодь» та принципі інформованої згоди.¹ Громадські організації мають застосовувати підхід, орієнтований на потерпілих (постраждалих). Це означає, що діяльність з документування за участю вразливих осіб має відбуватися лише коли це в їхніх найкращих інтересах, і коли вони здатні повністю зрозуміти наслідки своєї участі в документуванні і дати згоду на неї. До того ж, слід уважно проаналізувати й мінімізувати ризики, які взаємодія з вразливою особою може створити для майбутніх зусиль з притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Беручи участь у процесі документування, вразливі особи більше, ніж інші люди, ризикують зазнати психологічної шкоди (повторної психологічної травми). Вони також можуть мати проблеми з пам'яттю і бути менш стійкими до впливу осіб, які здійснюють документування. Усі ці чинники вимагають зведення взаємодії з вразливими особами до мінімуму і вжиття всіх необхідних заходів для запобігання вищезазначеним ризикам.

Рівень вразливості треба оцінювати в кожному конкретному випадку окремо. Для цього проводять відповідне оцінювання і, якщо потрібно, консультуються з компетентними фахівцями. Мета оцінювання вразливості — встановити, чи здатна особа надати інформовану згоду, і чи можна провести документування так, щоб не заподіяти шкоди особі, яка надаватиме інформацію. Оцінювання допомагає також визначити, якої підтримки та заходів захисту потребує особа.

Оцінювання рівня вразливості має допомогти:

- з'ясувати й оцінити загальний фізичний і психічний стан особи та інші чинники вразливості (наприклад, вік, соціально-економічний і культурний контекст, дискримінація і соціальна ізоляція);

- перевірити, чи немає ознак того, що особа, можливо, перебуває під впливом пережитої психологічної травми;
- проаналізувати характер запланованої діяльності з документування злочинів і оцінити, чи не спричинить така діяльність надмірного стресу, і чи не буде вона надмірним втручанням в особисте життя;
- визначити заходи для мінімізації можливої шкоди (наприклад, зробити так, щоб спілкування було якомога менш нав'язливим і не шкодило психіці), а також оцінити, чи потрібна особі певна підтримка під час опитування (наприклад, присутність близької людини чи психолога);
- оцінити, чи є реальна можливість вжити заходи з підтримки й захисту, необхідні з огляду на психологічні чи фізичні потреби особи;
- взяти до уваги все вищезгадане й оцінити, чи видається особа здатною надати інформовану згоду на участь у документуванні злочинів, і чи допоможе вжиття заходів підтримки уникнути заподіяння їй додаткової шкоди.

Рівень вразливості можуть оцінити члени команди, які мають відповідну кваліфікацію і досвід роботи з вразливими особами і громадами. Якщо перед вами дитина чи особа, яка демонструє ознаки психологічної травми,² до проведення соціально-психологічного оцінювання доцільно залучити клінічного психолога. Рекомендації кваліфікованих медичних працівників мають обов'язково виконуватися.

Якщо результати оцінювання вразливості чи соціально-психологічного оцінювання свідчать про те, що запланована діяльність з документування може заподіяти особі додаткової шкоди, або що необхідну особі підтримку забезпечити неможливо, не проводьте документування або відкладіть його.

Психологічна травма³

Люди, які постраждали від міжнародних злочинів, зазвичай самі зазнавали жорстокого поводження чи систематичного насильства або були свідками таких явищ. Такий досвід часто, хоча й не завжди, спричиняє психологічну травму. Травма — це

¹ Див. Розділ 2.a і b.

² Див. Розділ 4.b.

³ Докладніше про психологічні травми див. у Посібнику UNITAD з проведення розслідувань з урахуванням наслідків психологічної травми, частина 2, п. 16.

емоційна реакція на події, що може погіршити здатність людини функціонувати і може вплинути на здатність особи пригадувати пережитий травматичний досвід і розповідати про нього.

Вплив та прояви травми в кожній людині будуть різними, але зазвичай спостерігаються довгострокові психологічні, медичні та соціальні наслідки, що підвищують вразливість людини та створюють ризик повторної травматизації. Такі чинники, як вік, попередній досвід, особливості характеру, культурний контекст, наявність підтримки та соціальна інтеграція, а також частота, тяжкість і тривалість травматичних подій зумовлюють те, як людина реагує на травму і переживає її. Одним із багатьох можливих наслідків травми є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Це порушення психічного стану, що може розвинути після травматичної події чи низки подій.

Особи, які пережили психологічну травму, здатні надавати достовірну й точну інформацію, однак травма може впливати, іноді значною мірою, на їхню пам'ять. Дехто може мати нав'язливі спогади (флешбеки), а дехто не може пригадати події чи розповісти про них в хронологічній послідовності. Ці проблеми можуть призводити до неточностей і прогалин в наданому особою описі подій або до появи різних версій однієї події.

Травма може також впливати на здатність особи регулювати власні емоції та почуття. Не всім вдається впоратися з наслідками травматичного досвіду, тож дехто може бути не в змозі контролювати свої почуття, реакції і поведінку. Емоційна дисрегуляція може з'явитися або посилитися, коли людина стикається з чимось, що нагадує їй про пережиту психологічну травму.

Психологічна травма може проявлятися в різних людей по-різному. Нижче наведено кілька прикладів можливих проявів травми:

- стрес, тривога, страх, депресія;
- соціальна ізоляція або виключення із сім'ї, громади, колективу;
- емоційна реактивність або сплосчений афект (зовнішня беземоційність);
- дезорієнтація, нездатність сконцентруватися;
- незвичайні фізичні реакції, як-от тремтіння чи гіпервентиляція;
- сильні або неконтрольовані емоційні реакції;
- кошмари, флешбеки і нав'язливі думки чи спогади;
- уникнення думок, спогадів, дій, місць, людей чи обставин, пов'язаних із травматичною подією;
- постійна надмірна пильність (настороженість);

- сильні фізичні відчуття або чутливість до подразників (наприклад, несподівана реакція на звуки або запахи);
- дисоціація: людина може описувати пережиті події так, ніби їх пережив сторонній спостерігач; емоції відсутні або не відповідають фактам (наприклад, людина сміється під час опису травматичної події); прояв різних рис особистості;
- психологічні або фізичні скарги, які неможливо пояснити з погляду медицини;
- зловживання алкоголем, наркотичними засобами чи психотропними речовинами або інші види адиктивної поведінки.

Психологічна травма, особливо якщо вона спричинена сексуальними чи гендерно зумовленими злочинами, може впливати також на самооцінку. У людини може з'явитися почуття сорому чи провини, що може призвести до депресії, ізоляції чи втрати довіри до людей.

Пригадування травматичного досвіду може завдати травмованим людям психологічної шкоди. Отже, якщо для документування подій доводиться залучати особу із психологічною травмою, обов'язковою вимогою є розуміння травми і вміння розпізнавати її та працювати з нею, оскільки це мінімізує ризик повторної травматизації і забезпечує ефективність документування.

Залучення вразливих осіб

Під час планування і підготовки заходів з документування і перш ніж залучати вразливих осіб, переконайтеся, що ви готові провести оцінювання вразливості і соціально-психологічне оцінювання та задовольнити фізичні, психосоціальні та інші особливі потреби таких осіб. Визначте безпечні та прийнятні варіанти надання допомоги та підтримки вразливій особі в процесі документування. Можуть знадобитися такі види підтримки: медична допомога (лікарні), психологічна підтримка (клінічні психологи), правова допомога (юридичні консультації, представництво інтересів), захист (притулки, переселення) та неформальна підтримка (з боку сім'ї, громади). Дізнайтеся, чи є поблизу установи чи організації, до яких можна було б направити вразливих осіб. Якщо вони відсутні, подумайте, чи варто взагалі звертатися до вразливої особи за інформацією, що вас цікавить.

Важливо, щоб будь-яка підтримка чи допомога, яку ви пропонуєте чи організуєте, не надавалася і не сприймалася як така, що надається в обмін на участь особи в процесі документування. Переконайтеся в тому, що вразлива особа це повністю усвідомлює.

Пам'ятайте, що ви можете мати несвідому позитивну чи негативну упередженість щодо

вразливості, яку може мати особа. Проявляйте емпатію і повагу. Не поведіться зверхньо, але й не демонструйте жалості чи поблажливого співчуття. Не думайте, що вразливі люди менш стійкі чи менш надійні.

Якщо ви вважаєте за необхідне поспілкуватися з вразливою особою, ви маєте бути впевнені в тому, що добре розумієте природу психологічної травми та її можливі наслідки і що зможете відповідним чином адаптувати свій підхід чи, за потреби, взагалі припинити взаємодію з вразливою особою.

Спілкуючись із вразливою особою, постійно відстежуйте можливі ознаки травми та вживайте відповідних заходів, наприклад:

- заспокойте особу;
- зберігайте спокій та запевніть особу, що емоційно реагувати — це нормально;

- запропонуйте зробити перерву чи відкласти розмову на інший час, якщо це доцільно;
- призупиніть опитування, щоб дати людині змогу проконсультуватися з психологом чи особою, яка її підтримує; і
- перейдіть на іншу більш нейтральну тему.

Якщо є серйозні ризики (наприклад, суїцидальні думки або бажання заподіяти собі шкоду), негайно зверніться до лікаря.

Після завершення спілкування з вразливою особою подумайте, чи не потрібні додаткові дії з вашого боку. Наприклад, за можливості, можна направити особу до попередньо визначених служб за додатковою підтримкою.

5. ОПИТУВАННЯ ОСОБИ¹

П'ять керівних принципів

1. В ідеалі особу слід опитувати лише один раз, з'ясовуючи в неї всі деталі, що можуть знадобитися для доведення вини у кримінальному провадженні. Це мають робити компетентні слідчі органи.

Навіть за наявності відповідної підготовки та досвіду, представникам громадських організацій рекомендовано уникати зайвих опитувань, оскільки пізніше слідчим органам все одно доведеться провести повноцінний допит особи.

2. Громадським організаціям не потрібно з'ясовувати всі деталі подій за версією осіб, які можуть володіти корисною для слідства інформацією, щоб допомагати слідчим органам притягати злочинців до кримінальної відповідальності.

Утриматися від опитувань варто особливо тоді, коли джерелом інформації є вразлива особа, або коли компетентні слідчі органи, як-от національні органи чи Офіс прокурора МКС, вже активно проводять розслідування.

Громадські організації можуть дуже ефективно допомагати слідчим органам, ідентифікуючи насамперед постраждалих осіб і потенційних свідків, встановлюючи місце їхнього перебування і фіксуючи інформацію про віктимізацію, ймовірні злочини, маршрути евакуації та місця, де постраждалі особи та потенційні свідки отримали допомогу чи куди вони переселилися. Зібрану інформацію слід зберегти, щоб потім передати її за першої нагоди компетентним слідчим органам, яким вона допомагатиме опитувати відповідних осіб.

3. Якщо громадська організація, діючи в межах своїх повноважень, вважає за

необхідне провести опитування особи і має намір передати зібрану інформацію слідчим органам для використання у кримінальному провадженні, рекомендовано обмежитися збором перших загальних відомостей про те, що сталося².

Якщо ви спілкуєтеся з особою, яку до вас ще ніхто не опитував, поставте необхідний мінімум запитань для досягнення цілей вашої діяльності. Не намагайтесь отримати вичерпний опис подій у всіх деталях. Достатньо буде зафіксувати лише інформацію загального характеру.

4. Навіть коли опитувач обмежується збором перших загальних відомостей, завжди є ризик негативного впливу опитування на достовірність (цілісність) наданої особою інформації. Цей ризик особливо високий, коли опитувач не використовує належну методику опитування.

Щоб у майбутньому не виникло розбіжностей між першим описом подій і більш детальними показаннями, які особа надасть під час опитування, громадські організації мають намагатися дотримуватися нижченаведених рекомендацій. Опитування особи слід звести до мінімуму, необхідного для досягнення цілей документування.

5. Громадським організаціям слід утримуватися від опитування вразливих осіб, зокрема дітей та осіб з психологічною травмою.

Громадські організації мають натомість зосередитися на розшуку й виявленні постраждалих осіб і потенційних свідків, а також на зборі відповідної інформації про таких осіб, зокрема щодо їхньої вразливості. Зазначену інформацію слід якнайшвидше передати

¹ Див. також: Принципи Мендеса, Нові принципи проведення ефективного допиту (опитування) для цілей розслідування і збору інформації, 2021 р.; Глобал Райтс Комплаєнс ЕлЕлПі, Основні стандарти розслідування міжнародних злочинів, 2019 р.; Група з міжнародного публічного права та політики, Посібник з документування громадянами серйозних порушень прав людини, 2016 р., розділ 3.4.2, с. 99.

² Тим, хто представляє інтереси потерпілих або інших фізичних чи юридичних осіб у провадженні або надає їм юридичні послуги, може знадобитися більш детальна інформація про події від осіб, інтереси яких вони представляють, чи від інших учасників провадження, адже від наявності такої інформації залежить якість правової допомоги. Проте навіть юристи й адвокати мають пам'ятати про ризики кількаразового опитування (допиту) одних і тих самих осіб, особливо найбільш вразливих.

компетентним слідчим органам, що можуть використати її для проведення опитувань.

Якщо є підстави вважати, що існує потреба поспілкуватися з певною особою й отримати від неї перші загальні відомості про події, громадська організація, діючи в межах своїх повноважень, має з'ясувати лише мінімум інформації, необхідний для досягнення цілей документування. Проводячи опитування, громадська організація має дотримуватися принципу «не нашкідь» та інших рекомендацій.

Загальні зауваження щодо опитування осіб

Індивідуальний підхід. Опитуйте кожну особу окремо, застосовуючи індивідуальний підхід. Зведіть до мінімуму число присутніх під час опитування. Якщо є потреба в присутності інших осіб, окрім опитувача, опитуваного й перекладача (наприклад, це може бути хтось, хто підтримує опитуваного, а також його адвокат чи законний представник), завчасно попередьте таких осіб про те, що вони не мають жодним чином впливати на розповідь опитуваного чи навіть говорити щось під час опитування.

Проінструкуйте опитуваних, що вони не повинні **ні з ким обговорювати опитування чи свої спогади про події**, зокрема не спілкуватися на ці теми з іншими постраждалими чи свідками тих самих подій. Поясніть, що це допоможе запобігти спотворенню наданої цими особами інформації. Не проводьте «тренувальних опитувань» чи «натаскувань» опитуваного.

Ніколи не пропонуйте особі жодної винагороди чи іншої вигоди в обмін на надання інформації. Зазначену винагороду чи вигоду не слід плутати з оплатою обґрунтованих витрат, пов'язаних з організацією зустрічі з особою (наприклад, транспортні витрати, витрати на харчування, проживання, заходи підтримки та безпеки).

Повторне опитування. Не намагайтесь додатково опитати особу, яку раніше вже опитувала на ту саму тему ваша організація, інша організація чи компетентний слідчий орган. Дуже часто кількаразове опитування повторно травмує психіку особи і призводить до виникнення розбіжностей у відомостях, наданих нею під час різних опитувань (допитів). До того ж, повторні опитування втомлюють особу, відбивають у неї бажання співпрацювати зі слідством і роблять її більш вразливою до ризиків.

Постійний контакт. Намагайтесь підтримувати регулярний контакт з особами, які надали вам інформацію. Так ви знатимете, де вони перебувають

і як у них справи, а також зможете підготувати їх очікування. Якщо не підтримувати регулярний зв'язок, контактні дані особи можуть бути вже неактуальними, коли виникне потреба її розшукати — можливо, навіть через кілька років. Також є ризик, що особа розчарується в людях, які «забули» про неї після того, як отримали необхідну інформацію. Через це особа може відмовитися від будь-якої співпраці в майбутньому.

Отже, перш ніж опитувати особу, поцікавтеся, чи опитував її вже хтось інший про ті самі факти. Якщо так, не проводьте повторного опитування для отримання інформації про ті самі події.

Поводження. Під час взаємодії з опитуваною особою завжди поведіться професійно. Будьте спокійними, ввічливими, виявляйте повагу й терпіння. Встановіть довірчі відносини та поважайте право на недоторканність приватного життя. Будьте уважними, активно слухайте та реагуйте на потреби людини. Не засуджуйте. Слідкуйте за власною поведінкою (зокрема за мовою тіла, тоном, інтонацією). Виявляйте емпатію, але не жалість. Підтримуйте зоровий контакт (з урахуванням культурних норм). Ніколи не робіть припущень щодо почуттів, думок чи впливу психологічної травми на людину. Звертайте увагу на ознаки стресу, втоми та психотравми. Робіть регулярні перерви, навіть якщо людина про це не просить.

Під час перерв регулярно оцінюйте та обговорюйте зі своєю командою, як поводить себе особа, і чи немає в неї ознак психотравми або нездатності адаптуватися до стресу. Проаналізуйте динаміку опитування і за потреби скоригуйте свій підхід. Під час опитування постійно оцінюйте, чи можна його продовжувати, і якщо так, то як краще побудувати розмову.

Планування та підготовка

Добре планування та підготовка мають першочергове значення для забезпечення якості отриманої інформації та захисту інтересів опитуваних осіб. У зв'язку з цим рекомендуємо вам наступне:

- Отримайте якомога більше загальної інформації про опитувану особу (контекст, оточення, членство в організаціях, потреби). За потреби організуйте заходи з забезпечення догляду за дітьми чи особами на утриманні опитуваного.
- Запитайте, чи має особа адвоката. Якщо так, запитайте, чи можна з ним поспілкуватися. Попросіть контактні дані адвоката і за згоди

опитуваної особи повідомте його про намір провести опитування його клієнта.

- Оцініть ризики ще до того, як ви звернетесь до особи, і перегляньте свою оцінку до початку опитування.
- Сплануйте опитування заздалегідь, визначивши його цілі та заплановані до обговорення теми.

Склад команди. Для проведення опитування призначайте осіб з відповідною підготовкою та досвідом. Наскільки це можливо, створіть атмосферу, у якій особа почуватиметься безпечно і зможе відкрито говорити про свої побажання й потреби. Запитайте особу, чи має для неї значення стать, національність, етнічне походження та/або інші характеристики осіб, які братимуть участь в опитуванні.

Переклад. Без якісного перекладу не обійтись. Обирайте перекладача з відповідними мовними навичками ретельно та відповідально. Намагайтесь, наскільки можливо, брати до уваги побажання опитуваної особи щодо того, хто може виступати перекладачем. Враховуйте стать і [територіальне] походження перекладача. Декому може бути незручно обговорювати делікатні питання з особою протилежної статі чи з вихідцем зі свого міста. Перевіряйте всіх перекладачів на предмет належності до будь-яких [політичних чи релігійних] організацій. З'ясуйте, чи розуміють перекладачі культурні особливості та відмінності, чи не будуть вони потенційно упередженими, чи не переживали вони аналогічні події або психологічну травму. Поінформуйте перекладачів про їхні ролі та обов'язки, ознайомте з термінологією і надайте інформацію про опитувану особу та цілі опитування. У контексті документування злочинів слід за можливості уникати залучення членів сім'ї для здійснення усного перекладу, тому що це може впливати на точність і достовірність наданої інформації. Також участь члена сім'ї в опитуванні може призвести до того небажання захоче чи відсутності змоги розказати про певні події, або ж особа взагалі відмовиться від участі в процесі документування чи від співпраці зі слідчими органами в майбутньому. Ознайомте членів команди та перекладачів з рекомендованою практикою використання усного перекладу. Слід наголосити, що усний переклад має бути дослівним. Перекладач має передавати, наскільки можливо, слова і фрази, використані особою, а не перефразовувати чи узагальнювати сказане. Опитуваному та опитувачеві слід пояснити, що вони мають говорити невеликими реченнями та робити паузи для перекладу. Ставлячи запитання, опитувач має звертатися безпосередньо до опитуваної особи, а не до перекладача. Перекладачі мають дотримуватись норм професійної етики і

намагатися не тільки здаватися, а й бути неупередженими та неосудливими.

Організація опитування особи

- **Місце проведення опитування.** Оберіть тихе місце, де є можливість контролювати доступ третіх осіб та забезпечувати конфіденційність опитування. Створіть безпечну, дружню, камерну атмосферу, у якій особі буде комфортно розповідати про пережитий досвід. Визначте місце, де опитувана особа зможе перепочити та отримати необхідну підтримку. Намагайтесь не проводити опитування в особі вдома чи за місцем тимчасового проживання.
- **Відведіть достатньо часу.** Визначаючи час опитування, подумайте про час, який знадобиться опитуваній особі, щоб дістатися до місця опитування і повернутися назад. Врахуйте міркування безпеки та логістики.
- **Планування поїздки.** Розробіть план поїздки, який буде безпечним і комфортним для опитуваної особи. У плані слід передбачити вид транспорту, фінансування поїздки, легенду (якщо потрібно) та розміщення особи на період проведення опитування.
- **Обладнання.** Переконайтесь, що ви маєте все необхідне для проведення опитування і фіксації отриманих відомостей. Подбайте, щоб були напої (зокрема, вода) та їжа, яку опитувана особа зможе їсти (наприклад, халяльна, кошерна або вегетаріанська їжа).
- **Культурні особливості.** Плануючи опитування особи, врахуйте культурні особливості країни перебування та індивідуальні потреби. Окрім їжі, що відповідатиме культурним особливостям чи релігійним переконанням опитуваної особи, можуть знадобитися, наприклад, перерви для молитви, а також молитовний килимок.

Дистанційне опитування є складним і може дезорієнтувати особу, якщо вона не знайома із сучасними технологіями. Отже, таке опитування слід проводити лише тоді, коли неможливо організувати спілкування віч-на-віч. Перш ніж проводити дистанційне опитування (по телефону чи в режимі відеоконференції), оцініть ризики для учасників, а також для самого процесу документування. Проаналізуйте наявні відомості про особу (профіль особи) і подумайте, чи можна її опитувати дистанційно, а не очно. Опитування за допомогою технічних засобів не рекомендоване, наприклад, для вразливих осіб. Оцініть ризики, пов'язані із використанням технічних засобів: чи не нашкодить це особі? Забезпечте доступ до належного обладнання, зокрема доступ до безпечного телефонного або інтернет-зв'язку. Оцініть придатність місця, у якому перебуватиме особа під час дистанційного опитування. Перевірте,

чи буде в неї там необхідна підтримка (психологічна або технічна)¹.

Встановлення контакту та роз'яснення процедури

Представте членів команди, розкажіть про організацію та її діяльність, а також про причини опитування особи.

Приділіть необхідну кількість часу, щоб детально пояснити особі мету та рамки опитування. Налагодьте стосунки з опитуваною особою. Якщо вона чимось стурбована, спробуйте заспокоїти її. Адаптуйте свою мову з урахуванням потреб та особливостей особи.

Проявляйте терпіння. Переконайтеся, що особа повністю розуміє ваші пояснення, і отримайте її інформовану згоду на добровільну участь в опитуванні.

Зберіть біографічні дані. Зафіксуйте ім'я та прізвище, дату народження, громадянство, етнічну належність, сімейний стан, володіння мовами, рівень освіти, професію, місце проживання, імена членів сім'ї, контактні дані (наприклад, номери телефонів, адреси електронної пошти, облікові записи в соціальних мережах). Зверніть увагу на важливість цих даних для майбутніх контактів з надавачем інформації, а також для цілей поточного і подальшого оцінювання ризиків.

Обговоріть важливість збереження конфіденційності, а також наявні ризики та можливі заходи зі зменшення ризиків. За потреби перегляньте власну оцінку ризиків, враховуючи думку опитуваної особи.

Опишіть процес: типи запитань, порядок здійснення усного перекладу, перерви, харчування, фіксація інформації, отриманої під час опитування.

Підкресліть важливість надання точної, достовірної інформації. Поясніть особі, що вона має право відповідати чи не відповідати на запитання. Можна також просити повторити сказане. Якщо особа не запам'ятала чи не зрозуміла, про що її запитують, опитувачеві слід так і сказати. За бажанням особи опитування можна припинити в будь-який момент.

Поясніть особі всі можливі варіанти використання наданої нею інформації. Зазначте, зокрема, що інформацію може бути передано органам, що забезпечують притягнення правопорушників до відповідальності, а також що її може бути надано для ознайомлення сторонам майбутнього кримінального провадження.

Опис подій зі слів опитуваного

Коли особа при опитуванні надає перші загальні відомості про пов'язані зі злочином події, з'ясуйте і документуйте лише найважливішу інформацію загального характеру, що є актуальною з огляду на обсяг і предмет вашого дослідження. **Запитуйте лише необхідну інформацію, не з'ясуйте зайвих деталей і припиніть опитування, щойно у вас сформується загальне уявлення про події, які особа пережила чи свідком яких стала.** Фіксуйте важливу інформацію: ПІБ, посада, роль особи; опис відповідних подій, та як особа постраждала від них (віктимізація), із зазначенням географічної локації та часу, коли сталися події; відомості, що можуть допомогти ідентифікувати причетних осіб, зокрема підозрюваних у вчиненні злочину.

Почніть опитування з **вільної розповіді.** Сфокусуйте увагу опитуваного на темі, що буде предметом обговорення, і попросіть його в довільній формі пригадати події, які ви документуєте (наприклад: «Ми документуємо події, що відбулися в такий-то день, в такому-то місці. Розкажіть, будь ласка, що вам про них відомо»). Не перебивайте особу — робіть це лише в разі нагальної потреби, якщо особа занадто відхилилася від теми.

Використовуйте рекомендовану методику опитування для отримання необхідної інформації. У разі певних невідповідностей чи суперечностей ставте уточнювальні запитання. Розпитуйте особу про відомий їй факти. Допоможіть особі відмежувати інформацію, яку вона знає сама, від чуток, пліток, громадської думки і загальновідомої інформації.

Види запитань. Метою опитування є отримання інформації про події, які людина пам'ятає і може описати своїми словами. Нижче наводимо перелік різних типів запитань від більш корисних до менш корисних. У такому порядку їх варто використовувати і під час опитування.

- **Відкриті запитання².** Це найбезпечніший тип запитань, тому що вони дають змогу отримати повний, вільно викладений опис подій. Такі запитання максимально зменшують імовірність впливу свідомих та несвідомих упереджень особи, яка їх ставить, на відповіді опитуваного. Наприклад, «Розкажіть, що сталося після цього»; «Чи могли б ви описати...?»).
- **Зондувальні або спеціальні запитання.** Це запитання, що починаються з питальних слів «хто», «що», «коли», «де», «як» і «чому». Вони

¹ Див. також: Інститут міжнародних кримінальних розслідувань, Керівні настанови щодо проведення дистанційного опитування, 2021 р.

² До відкритих запитань належать запитання TED (Tell — розкажіть, Explain — поясніть, Describe — опишіть).

допомагають спрямувати розмову в потрібне вам русло і призначені для отримання інформації, яку особа не повідомила, відповідаючи на відкриті запитання. За допомогою запитань цього типу можна уточнити, деталізувати чи доповнити опис подій, отриманий на етапі відкритих запитань. Зокрема, можна з'ясувати важливі обставини, про які нічого не було сказано. Спеціальні запитання можуть звужувати розповідь особи, тому за першої можливості поверніться до відкритих запитань. Приклади: «Ви зазначили, що були на вулиці. ДЕ саме ви були?», «Ви сказали, що хтось вигукнув ваше ім'я. ХТО це був?», «Ви згадали, що один із чоловіків користувався портативною рацією. КОЛИ ви вперше це помітили?», «Ви зазначили, що один із солдатів словесно погрожував вам. ЩО саме він казав?», «Ви розповіли, що вашого сусіда застрелили в голову. ЯК ви про це дізналися?», «Ви сказали, що ховалися у своїй спальні. ЧОМУ ви це робили?».

- **Закриті та альтернативні запитання або запитання з готовими варіантами відповіді.** Ці запитання можуть знадобитися, коли опитувана особа, відповідаючи на відкриті та спеціальні запитання, взагалі не надала чи надала занадто мало необхідної або додаткової інформації. Із закритими запитаннями завжди є ризик того, що особа відповідь односкладно («так») або обере один із запропонованих

варіантів. Така відповідь завжди вимагатиме додаткової перевірки і підтвердження. Альтернативні запитання із закладеними в них готовими варіантами відповідей фактично можуть бути навідними запитаннями. Тож за першої нагоди поверніться до відкритих запитань. Приклади: «Ви згадували церкву. Ви заходили до неї?», «У якій руці він тримав ніж? У лівій чи в правій?».

Є й інші типи запитань, але вони вважаються неприйнятними.

- **Запитання, що містить два чи більше запитань.** Таких запитань слід уникати, тому що вони можуть заплутувати людину. По-перше, опитувана особа може не зрозуміти, на яку частину запитання слід відповідати. По-друге, опитувачам може бути не зрозуміло, якої частини запитання стосується надана відповідь. Бажано розбивати такі складні запитання на кілька простих і ставити їх окремо. Наприклад, «Звідки він був?», «Як він виглядав?», «Куди він пішов?».
- **Навідні запитання.** Максимально уникайте таких запитань, оскільки в них уже закладено очікувану відповідь, і це так чи інакше може впливати на відповідь особи. Навідні запитання здатні спотворювати спогади про події. Вони також можуть вкладати людині в голову досі їй невідомі факти чи ідеї. Ставлячи навідне запитання, опитувач підштовхує опитуваного

до надання очікуваного варіанту відповіді. Отримана за допомогою таких запитань інформація може вважатися менш достовірною і, як наслідок, мати меншу доказову силу або не мати її взагалі. Ось кілька прикладів: «Хлопець мав при собі рушницю чи ніж?», «Ви чули, як командир наказував нападати на мирних жителів?», «Там були особи, одягнені у військову форму, які брали участь у бойових діях?». Натомість використовуйте ненавідні запитання, наприклад: «У хлопця щось було в руках?», «Ви чули, щоб командир щось говорив?», «Що він казав?», «У що були одягнені люди, які брали участь у бойових діях?».

Використовуйте відкриті запитання завжди, коли це можливо. Інші типи запитань (зондувальні/спеціальні й особливо закриті) використовуйте обмежено лише для з'ясування необхідних деталей та уточнення певних обставин. Після цього за першої можливості повертайтеся до «найбезпечніших» відкритих запитань (наприклад, запропонуйте нову тему для обговорення). Ставте запитання по одному. Не ставте запитань, без яких можна обійтися. Не повторюйте без потреби одне й те саме запитання.

Запитуйте про події в хронологічному порядку, якщо це зручно для опитуваного. Якщо ні, орієнтуйтеся на структуру вільної розповіді, а не на хронологію, — особливо коли людині важко згадати послідовність подій. Не перестрибуйте з теми на тему і з минулих подій на теперішні.

Починайте опитування з обговорення загальних, нейтральних тем. Потім, якщо вам вдалося налагодити взаєморозуміння з особою і опитування йде за планом, поступово переходьте до обговорення більш делікатних питань. Якщо ви помічаєте, що опитувана особа не може впоратися зі стресом чи відмовляється говорити, поверніться до більш загальної нейтральної теми. Пізніше можна знову спробувати обговорити делікатні питання.

Проводьте опитування нейтрально й об'єктивно, зосереджуючись на фактах. Звертайте увагу на те, звідки особі відома інформація, яку вона повідомляє. Уникайте юридичної термінології та надмірного формалізму (наприклад, «Це був напад на цивільне населення?», «Це був напад невідомої особи?»). Якщо ж сама опитувана особа використовує таку термінологію, спробуйте з'ясувати, що насправді сталося.

Не забувайте про культурні норми, зокрема враховуйте, який зоровий контакт вважається прийнятним у країні, де проходить опитування. Коли людина висловлює свої почуття чи

занепокоєння, проявляйте емпатію, не мовчіть. Ніколи не засуджуйте, не поведіться зверхньо чи поблажливо. Звертайте увагу на невербальні сигнали: тон, силу голосу, зоровий контакт, міміку, жести, позу.

Якщо особа дає зрозуміти, що вона має фото, відео, документи чи інші речові докази злочинів, попросіть її зберігати всі ці матеріали в безпечному місці, доки не з'явиться можливість передати їх компетентним слідчим органам. У своєму звіті, де ви фіксуєте надані особою відомості, обов'язково ідентифікуйте та коротко опишіть речі, матеріали й документи, якими володіє особа, і які в майбутньому можуть бути використані як докази. Дайте кожному з них унікальне найменування, щоб будь-який читач вашого звіту зміг ідентифікувати кожен з перелічених предметів (документів). Якщо особа не має можливості зберігати інформацію в безпечному місці, якщо зберігання інформації наражає її на ризик, або якщо громадська організація найкраще може забезпечити й зберегти таку інформацію, розгляньте можливість отримання інформації та забезпечення її належного зберігання (додаткові рекомендації щодо цього див. у розділах «Предмети та речі»¹ і «Зберігання та захист»²).

Обмежте збір інформації про непричетних третій сторін та осіб, які не мають стосунку до інцидентів, які ви документуєте, щоб не створювати зайвих ризиків для таких осіб.

Завершення опитування

Опитування потребує належного завершення. Дайте особі достатньо часу, щоб закінчити свою розповідь. Не припиняйте різко розмову одразу після того, як ви отримали необхідну інформацію.

Завершуйте опитування нейтральною темою. Відзначте важливість участі особи в розмові і переконайтеся в тому, що ви залишаєте її в позитивному емоційному стані. Дайте опитуваному час, щоб «відійти» від стресу і подолати свої негативні думки та емоції. За потреби застосуйте методи «заземлення»: зосередьте увагу людини на тому, що є «тут і зараз» (наприклад, зазначте місце, дату й час; опишіть кімнату); запропонуйте візуалізувати у своїй уяві безпечне місце; дайте хвилинку на заспокоєння (можна зробити кілька повільних і глибоких вдихів-видихів).

Перш ніж завершити спілкування, прочитайте вголос основні тези, занотовані під час опитування. Дайте опитуваному можливість виправити серйозні помилки чи те, що ви неправильно зрозуміли. Запитайте співрозмовника, чи треба щось додати або уточнити. Поясніть подальшу долю зібраних вами відомостей. Постарайтеся відповісти на всі

¹ Див. розділ 7.

² Див. розділ 12.

запитання особи і розвіяти її страхи й сумніви. Будьте, наскільки можливо, щирим. Поясніть, чого від вас можна, а чого не можна очікувати.

Нагадайте, що участь в опитуванні була добровільною, і що співрозмовник дав інформовану згоду на його проведення.

Оцініть разом зі співрозмовником, як пройшло опитування. Запитайте, чи почувався він вільно, безпечно й комфортно під час спілкування. Врахуйте відгуки співрозмовника, щоб за потреби вдосконалити процес опитування в майбутньому. Попрохайте опитуваного підтвердити, що йому ніхто не висловлював погроз, обіцянок чи спонукань, які могли б вплинути на його свідчення, і що він не має жодних скарг щодо того, як з ним поводитися під час опитування. Такі формулювання можна також включити в заяву про надання інформованої згоди.

Підкресліть важливість збереження конфіденційності і повторіть, яких заходів захисту та підтримки за потреби може бути вжито. Переконайтеся в тому, що опитуваний має контактні дані для підтримання зв'язку в майбутньому, а також має довідкові номери й номери екстреної допомоги, надані йому раніше.

Оцінювання

Закінчивши опитування особи, оцініть, як воно пройшло.

- **Безпека і стан опитуваного.** Перевірте психічний та фізичний стан опитуваної особи та визначте, чи потрібна їй подальша підтримка (наприклад, медична, психологічна чи юридична). Якщо доцільно, обговоріть з опитуваною особою наявні можливості. З'ясуйте, чи потрібне їй направлення до служб підтримки, і чи бажає вона отримати їхні контактні дані та інформацію про них. Перегляньте оцінку ризиків і підтвердьте наявні потенційні загрози й ризики, беручи до уваги інформацію, надану опитуваним. Якщо необхідно, адаптуйте обрані заходи з пом'якшення ризиків.
- **Надана інформація.** Проаналізуйте результати опитування і оцініть важливість отриманої інформації для документування злочину. Оцініть надійність джерела інформації, беручи до уваги будь-які факти та відомості (окрім тих, про які повідомив сам опитуваний), що можуть допомогти визначити, наскільки можна довіряти опитуваному і покладатися на надані ним відомості. Визначте можливі подальші дії (наприклад, перевірка зачіпок, що можуть допомогти в розслідуванні; аналіз фактів, що потребують підтвердження).

- **Оцінювання ефективності роботи опитувача(-ів).** Оцініть ефективність своєї роботи і, якщо можливо, отримайте зворотний зв'язок від інших членів вашої команди. Проаналізуйте, чи вдалося вам створити доброзичливу атмосферу і встановити контакт з опитуваним. Пригадайте типи запитань, які ви ставили, і оцініть, як переклад впливав на спілкування, і яким був кінцевий результат. Поділіться своїми враженнями з колегами і зробіть конструктивні висновки.

Документування отриманих відомостей

Громадські організації, що проводять опитування осіб, мають фіксувати результати своєї діяльності з документування злочинів у письмовій формі. Узагальнення відомостей у звітах здійснюється на основі розуміння зібраної інформації особою чи особами, які проводили опитування.

За жодних обставин громадські організації не повинні складати *протокол допиту свідка* (документ, підписаний особою, яка надає інформацію). До того ж, громадським організаціям не слід здійснювати аудіо- чи відеозапис опитування особи.

Створюючи документ (звіт), у якому будуть викладені відомості, надані опитуваною особою, громадські організації повинні намагатися дотримуватися таких рекомендацій:

- анкетні дані зазначайте на першій сторінці. Проаналізуйте, чи варто зазначати в документі ім'я та прізвище опитуваної особи, чи з міркувань безпеки краще буде використати якесь кодове позначення;
- стисло викладіть отримані відомості в найбільш імовірному, на вашу думку, хронологічному порядку; використовуйте форму викладу від третьої особи, наводячи своє розуміння фактів і обставин, повідомлених опитуваним (наприклад, «XXX зазначив, що...»; «XXX описав подію як...»);
- визначте й опишіть у звіті будь-які матеріали, що стосуються досліджуваних подій і, за твердженням опитуваного, перебувають у його володінні; наведіть будь-яку інформацію про створення, використання, походження, схоронність і безпечно зберігання таких матеріалів;
- не описуйте поглядів, зауважень, думок чи міркувань опитуваного або інших учасників

опитування; зосередьтесь виключно на фактах і подіях. За потреби зробіть окремий документ, у якому буде викладено інформацію суб'єктивного характеру, але

- в жодному разі не давайте його на підпис опитуваному (цей документ не є протоколом допиту свідка);

Аудіо- та відеозапис. Громадські організації зазвичай не мають здійснювати аудіо- та відеофіксацію опитування. Якщо опитування все ж таки вирішили записувати на аудіо чи відео, слід звернути увагу на таке.

- Отримайте інформовану згоду особи на аудіо- та відеофіксацію опитування (така згода може бути зафіксована в самому аудіо- чи відеозаписі).
- Перевірте обладнання, щоб переконатися, що воно належно функціонує. Також перевірте, чи ви маєте всі необхідні аксесуари й матеріали (наприклад, можуть знадобитися додаткові батарейки та карти пам'яті). Слідкуйте за якістю звуку — це буде важливо для підготовки стенограми опитування. Оберіть тихе місце без фонового шуму і стежте за тим, щоб дві чи більше осіб не говорили одночасно.
- На початку кожного сеансу аудіо- чи відеофіксації оголошуйте місце проведення опитування, дату та місцевий час, назвіть опитувану особу і всіх присутніх, а також поясніть ролі, які вони будуть виконувати. Оголошуйте під запис будь-які паузи чи технічні перерви, під час яких опитування призупиняється.
- Якщо обговорення суттєвих фактів відбувається без запису, попросіть опитувану особу стисло викласти такі факти під запис і зробіть про це відповідну відмітку у своїх нотатках.
- Періодично підтверджуйте на камеру добровільність участі особи в опитуванні.

Опитування вразливих осіб

Громадські організації зазвичай мають утримуватися від опитування вразливих осіб. Якщо ж громадська організація вирішить, що в межах виконання своїх завдань вона все-таки має опитати вразливу особу, щоб зібрати перші загальні відомості про обставини злочину, така громадська організація має збирати лише мінімальний обсяг інформації, необхідний для досягнення цілей документування.

Обов'язкова умова — дотримання під час опитування принципу «не нашкодь» і сумлінне застосування рекомендованої практики взаємодії з вразливими особами.

Громадські організації не повинні опитувати дітей, а також осіб, які мають психологічну травму. Особи із психологічною травмою, а також діти можуть бути особливо вразливими, тож їх мають опитувати (і лише один раз) слідчі, які мають спеціальну підготовку та досвід і працюють у компетентних слідчих органах. Це потрібно як для збереження психічного здоров'я таких осіб, так і для забезпечення достовірності (цілісності) їхніх свідчень.

Натомість громадські організації мають лише збирати відповідну інформацію про таких осіб і якнайшвидше передавати її до компетентних слідчих органів.

Лише у виняткових випадках, коли є нагальна потреба зібрати перші загальні відомості про подію, громадські організації можуть поспілкуватися із дитиною чи особою, яка пережила психотравму. Під час такого опитування вони обов'язково мають дотримуватися принципу «не нашкодь» і застосовувати рекомендовану практику взаємодії з вразливими особами.

Якщо громадська організація у межах виконання своїх завдань і повноважень має намір опитати особу, яка вважається вразливою, така організація має передусім оцінити рівень вразливості особи, щоб з'ясувати, чи її стан дозволяє її опитувати, і чи треба вжити певних заходів для зменшення ризику повторної психологічної травми¹.

Оцініть, чи може вразливість вплинути на здатність особи добровільно надати свою інформовану згоду, а також на її здатність надавати достовірну інформацію про подію. Оцініть вплив, який опитування може мати на особу (ризик повторної психологічної травми), навіть якщо особі буде поставлено лише запитання загального характеру. Якщо це доцільно й можливо, зокрема на етапі підготовки до опитування дитини чи особи з ознаками психологічної травми, залучіть клінічного психолога або психіатра для проведення оцінювання вразливості особи та надання їй необхідної підтримки. **Якщо ви не можете провести оцінювання вразливості особи, не опитуйте її, доки таке оцінювання не буде проведено.**

Якщо буде встановлено, що особа не здатна надати інформовану згоду, або що вона з

¹ Докладніше про оцінювання вразливих осіб та осіб, які мають психологічну травму, див. Розділ 4 та Посібник UNITAD з проведення розслідувань з урахуванням наслідків психологічної травми, частина 6.

інших причин не може відповісти на запитання й надати інформацію, не проводьте опитування. У такому разі зберіть і зафіксуйте лише її анкетні та контактні дані, а також всю доступну інформацію про те, що трапилось з особою і стало причиною її віктимізації. За потреби (і, якщо можливо, за згодою особи) зверніться за відповідною інформацією до знайомих особи. Фіксуйте джерела інформації.

Вищенаведені рекомендації загального характеру¹ мають особливе значення для опитування вразливих осіб. Водночас ці рекомендації слід щоразу адаптувати до конкретних обставин і потреб вразливої особи. Зокрема слід звернути увагу на таке:

- Особи, які проводять опитування, повинні мати відповідний практичний досвід і спеціальну підготовку з роботи з вразливими особами. Залучіть, якщо необхідно, психолога або психіатра.
- Намагайтеся не опитувати осіб, які мають психологічну травму. Якщо ж без опитування обійтися неможливо, забезпечте присутність кваліфікованого психолога чи психіатра.
- Переконайтеся в тому, що перекладачі й посередники пройшли відповідну підготовку та

інструктаж і розуміють, як опитування може впливати на вразливу особу.

- Розгляньте можливість залучення особи, якій вразлива особа довіряє (наприклад, близького родича або опікуна, якщо це дитина), для надання психологічної підтримки під час опитування. Якщо ви маєте намір опитати дорослу людину, ретельно оцініть, чи може присутність довіреної особи, яка надає підтримку (особливо родича), вплинути на повноту і достовірність (цілісність) наданої інформації. Запитайте вразливу особу віч-на-віч, чи комфортно їй буде говорити про пережите в присутності іншої людини, яка надаватиме підтримку. Запитайте також, як краще організувати таку психологічну підтримку (наприклад, хтось, хто перебуває поряд, може заспокоїти чи підтримати опитувану особу, тільки якщо в цьому буде потреба).
- Дозвольте, наскільки можливо, вразливій особі самостійно обирати місце та час проведення опитування, а також вирішувати, чи потрібен їй хтось для психологічної підтримки.

© Shutterstock

¹ Див. Розділ 4 і загальні рекомендації в Розділі 5.а.

- Під час опитування ставте запитання загального характеру, щоб зібрати лише мінімально необхідну інформацію. Не випитуйте подробиць, що стосуються травматичних подій, якщо в цьому немає нагальної потреби з огляду на завдання й повноваження вашої організації. Це допоможе опитуваній особі уникнути повторної психологічної травми, а також зменшить ризик розбіжностей і суперечностей у відомостях, які вона надаватиме.
- Ставте запитання у зрозумілій формі. Це особливо важливо, коли опитуваному доводиться згадувати травматичні події. Складні формулювання можуть робити запитання незрозумілими для співрозмовника, а це може знизити рівень його впевненості.
- Слідкуйте за фізичним і психологічним станом опитуваного (робіть перерви, не чиніть тиску, будьте доброзичливим). Уважно відстежуйте появу можливих ознак надмірного стресу та реакцій на психологічну травму. Визначте, спираючись на здоровий глузд, які події чи деталі не варто обговорювати. Активно слухайте і намагайтесь виявити можливі психологічні тригери й непередбачувані реакції.
- Якщо ви бачите ознаки того, що опитуваний не може впоратися зі стресом, призупиніть опитування і зберігайте спокій. Змініть тему, зробіть перерву, дайте співрозмовнику можливість поговорити з довіреною особою, залученою для надання підтримки. З усією серйозністю оцініть, чи не варто взагалі завершити на цьому ваше опитування: обговоріть це зі співрозмовником.
- Проявляйте гнучкість і будьте готові адаптувати свій підхід, методи і запитання до потреб співрозмовника. Дайте опитуваному можливість самостійно обирати послідовність згадування та опису події.
- Після завершення опитування оцініть (в ідеалі разом із психологом) та обговоріть необхідність заходів із забезпечення опитуваному підтримки, зокрема медичної або психологічної допомоги.

Особи, які постраждали від сексуальних і гендерно зумовлених злочинів¹

До сексуальних і гендерно зумовлених злочинів належать зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусова вагітність, примусовий шлюб, примусова стерилізація, примусове оголення, гендерне переслідування та інші діяння. Такі злочини можуть вчинятися проти чоловіків або жінок і включають не лише випадки фізичного чи сексуального насильства. До них належать також злочини проти гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. Заборонені дії сексуального характеру можуть лежати в основі інших злочинів, наприклад катування, інших видів нелюдського чи жорстокого поводження, геноциду.

Документування сексуальних і гендерно зумовлених злочинів викликає особливі труднощі, оскільки ці злочини часто частково або повністю замовчуються (постраждалі не повідомляють про них через ризик стигматизації, виключення з сім'ї та/або громади, відсутність доступу до правосуддя та механізмів підтримки, страх помсти, через психологічний вплив раніше пережитого насильства в минулому, через самозвинувачення тощо). Документуючи сексуальні та гендерно зумовлені злочини, громадські організації мають передусім пам'ятати про принцип «не нашкодь» і діяти на випередження, намагаючись до початку документування визначити наявні служби та установи, до яких можна направляти постраждалих осіб для отримання допомоги і підтримки.² Також, громадські організації можуть взаємодіяти з громадою та службами підтримки (наприклад, місцевими лідерами, комунальними службами, медичними установами та релігійними організаціями), проводячи спільні інформаційні заходи, спрямовані на зменшення стигматизації та ізоляції постраждалих, розширення їхніх прав і можливостей, виявлення можливих постраждалих і свідків, забезпечення їх підтримкою та створення середовища, в якому жертви сексуальних і гендерно зумовлених злочинів матимуть необхідну підтримку, щоб знайти в собі сили повідомити про те, що сталося.

Досить часто, але не завжди жертви сексуальних і гендерно зумовлених злочинів перебувають у вразливому стані або мають психологічну травму.

¹ Див. також: Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту (Кодекс Мурад), 13 квітня 2022 р.; Міністерство закордонних справ та у справах Співдружності Великої Британії — Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті, 2-ге видання, 2017 р.; Ініціативи жінок для досягнення гендерної справедливості — Гаазькі принципи щодо сексуального насильства, 2019 р.; Інститут міжнародних кримінальних розслідувань — Рекомендації з розслідування сексуального та гендерно зумовленого насильства щодо чоловіків і хлопчиків, пов'язаного з конфліктом, 2016 р.; Всесвітня організація охорони здоров'я — Рекомендації з питань етики та безпеки для дослідження, документування та моніторингу сексуального насильства в надзвичайних ситуаціях, 2007 р.

² Див. Розділ 4.

Якщо для виконання своїх завдань і повноважень громадська організація має отримати перші загальні відомості від особи, яка постраждала від сексуального чи гендерно зумовленого злочину, така громадська організація має передусім оцінити рівень вразливості особи, щоб визначити, чи здатна вона надавати інформацію і, якщо так, то за яких умов.

Опитуючи особу, постраждалу від сексуального чи гендерно зумовленого злочину, для отримання перших загальних відомостей про обставини вчинення злочину, слід дотримуватись таких рекомендацій (на додаток до вищенаведених загальних рекомендацій щодо роботи з вразливими особами):

- Переконайтеся в тому, що фахівці, які проводять опитування, а також перекладачі розуміють потенційний вплив психологічної травми на постраждалу особу, мають відповідний досвід і підготовку та розуміють рекомендовану методику опитування осіб, постраждалих від сексуальних чи гендерно зумовлених злочинів. Якщо потрібно, до команди, що проводить опитування постраждалої особи, може долучитися психолог або інший фахівець із психічного здоров'я, щоб надати допомогу такій особі.¹
- Адаптуйте свою мову з урахуванням місцевих звичаїв і культури, коли говорите про секс чи статеві органи. Зверніть увагу на використання постраждалою особою певної лексики і невербальних знаків спілкування на позначення статевого акту, інших дій сексуального характеру або певних частин тіла. За потреби використовуйте схематичні зображення тіла людини, щоб допомогти постраждалій особі назвати відповідні частини тіла і пояснити, що з нею сталося. Роз'ясніть значення слів, що можуть бути складними для розуміння. Це допоможе уникнути неоднозначності та плутанини.
- Під час опитування запитайте постраждалу особу про будь-які предмети та речі (наприклад, одяг), а також про медичні дані та дані судово-медичної експертизи, що могли бути зібрані тоді, коли на неї було вчинено напад. Якщо такі речі є, порадьте постраждалій особі, як їх можна належним чином зберегти з урахуванням обставин, у яких вона перебуває. Повідомте постраждалій особі, що в майбутньому компетентні слідчі органи можуть попросити дозволу вилучити речі й документи. Якщо є така можливість, направте постраждалу особу до лікаря або судово-медичного експерта для проведення медичного обстеження (за можливості протягом 72 годин

після нападу) і вилучення відповідних предметів чи речей. Запитайте, чи дає постраждала особа згоду на передання даних її медичного обстеження чи судово-медичної експертизи компетентним національним або міжнародним органам.

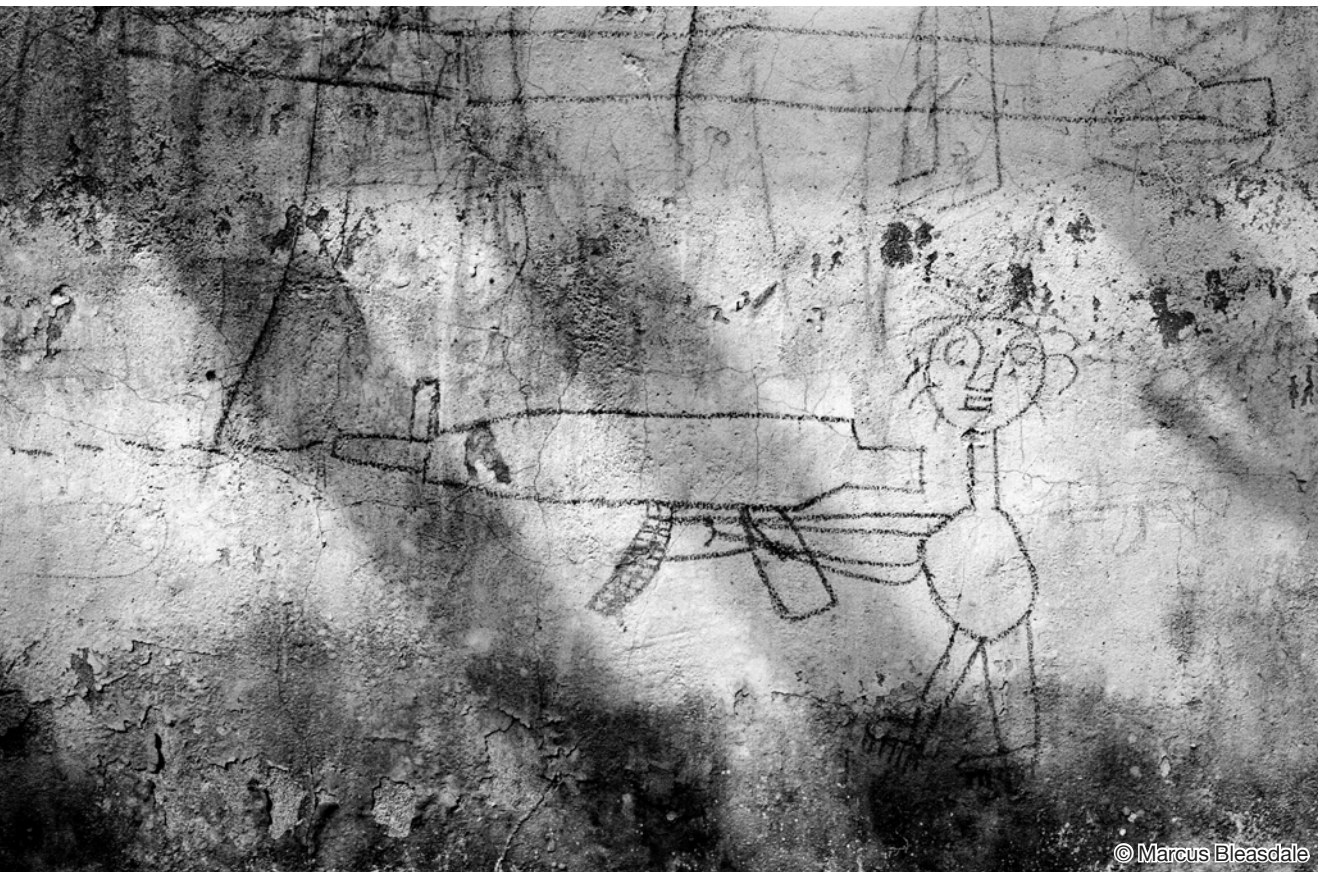
Сексуальні та гендерно зумовлені злочини проти осіб чоловічої статі. Іноді про сексуальні та гендерно зумовлені злочини проти чоловіків і хлопчиків повідомляють ще рідше, ніж про аналогічні злочини проти жінок. Це пояснюється тим, що в деяких суспільствах сексуальні та гендерно зумовлені злочини проти чоловіків можуть бути темою табу, тому що вони асоціюються зі слабкістю, втратою маскулітності або неспроможністю захистити свою сім'ю чи громаду. Такі переконання та страхи можуть ще більше ускладнювати документування цих форм віктимізації. Чоловіки також можуть ставати жертвами сексуальних і гендерно зумовлених злочинів, коли їх змушують бути свідками сексуального насильства щодо інших, або коли їх самих б'ють по статевих органах.

- Будьте готові до того, що вам знадобиться додатковий час на встановлення довірчих відносин із постраждалими особами, які вже відомі або які стануть відомими пізніше. Також знадобиться час на роботу з психологічними травмами — одразу вони можуть бути непомітними. Зверніть увагу на такі характерні ознаки, що можуть свідчити про наявність психологічної травми: закрита мова тіла, мінімальний зоровий контакт, уникнення сидіння, скарги на біль у попереку, виражена гомофобія, наркотична або алкогольна залежність, ВІЛ, ознаки ізоляції, виражена відсутність будь-якого інтересу до сексу.
- Допомога та підтримка можуть бути недоступні або взагалі відсутні. Готуючись до проведення опитування, визначте та перевірте осіб, експертні групи, медичні заклади, місцеві організації та громадські об'єднання, що потенційно можуть надавати допомогу чоловікам та хлопчикам, які постраждали від сексуальних чи гендерно зумовлених злочинів.
- Порадьте, як діяти, якщо постраждала особа боїться кримінальної відповідальності: у деяких країнах одностатеві зносини є кримінально караним діянням або можуть бути покладені в основу обвинувачення в гомосексуальності.

Діти

Дітей (тобто осіб, які не досягли 18-річного віку) мають опитувати лише один раз слідчі,

¹ Про можливий вплив психологічної травми на свідчення особи див. у Розділі 4.b.

які мають спеціальну підготовку та досвід і які працюють у відповідних слідчих органах. Це потрібно як для збереження психічного здоров'я дитини, так і для забезпечення достовірності (цілісності) її свідчень. Отже, громадські організації зазвичай мають утримуватися від опитування дітей.

Натомість громадським організаціям рекомендовано зібрати анкетні й контактні дані дитини і поспілкуватися з тими, хто перебуває поряд (батьками, опікунами, лікарями). У такий спосіб можна зібрати перші загальні відомості про події, що трапилися з дитиною, або свідком яких вона могла бути. Зібрану інформацію треба за першої можливості передати компетентним слідчим органам, оскільки вона буде корисною для слідчих, які пізніше проведуть допит.

Лише у виняткових випадках громадська організація, діючи в межах своїх повноважень, може дійти висновку, що отримання перших загальних відомостей від дитини відповідає її найкращим інтересам і водночас є найкращим кроком на цьому етапі документування (наприклад, є підстави вважати, що дитина володіє унікальною

інформацією, яку, ймовірно, не можна буде отримати пізніше, що призведе до втрати важливих свідчень). У такому разі слід звернути на таке¹.

- Оцінюючи, чи можна опитувати дитину, зверніть увагу на її вік, ступінь розвитку, рівень зрілості, здібності та вміння, а також вразливість. Приймаючи рішення щодо можливості опитування дитини, **слід обов'язково діяти в найкращих інтересах дитини і враховувати думку самої дитини, її батьків або осіб, які піклуються про неї.**
- Діти особливо вразливі, і насильство може завдати їм особливої шкоди. **Діти, які мають психологічну травму, можуть відставати в розвитку, мати проблеми з концентрацією і пам'яттю або бути не здатними до саморегуляції.** Усі ці чинники слід брати до уваги, вирішуючи, чи є розмова з дитиною необхідною і чи відповідатиме вона інтересам дитини.
- Ретельно оцініть всі ризики, сплануйте опитування дитини та підготуйтеся до нього. Зверніть увагу на те, що опитування мають проводити **особи, які мають підтверджений досвід опитування дітей.**

¹ Додаткову інформацію про взаємодію з постраждалими дітьми див. у [Посібнику UNITAD з проведення розслідувань з урахуванням наслідків психологічної травми](#), частина 4.5. Див. також Протокол Національного інституту здоров'я дітей та розвитку людини (NICHD Protocol) на <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2180422/>.

- Перш ніж розпочинати опитування, переконайтеся, що психолог **провів оцінювання вразливості дитини** і визначив, чи є ризику для її психіки, чи не матиме опитування на неї надмірного негативного впливу, та яких заходів підтримки треба вжити.
- **Інформована згода.** Спочатку поспілкуйтеся з матір'ю, батьком чи опікуном дитини та докладно поясніть їм, що являє собою опитування і які ризики воно може мати для дитини. Перш ніж розпочати опитування, отримайте інформовану згоду дитини на його проходження. Встановіть контакт із дитиною і надайте їй всі необхідні пояснення відповідно до її віку та рівня розуміння. Дайте дитині можливість вирішити, чи хоче вона брати участь в опитуванні. Якщо батьки чи опікуни відсутні, розгляньте можливість вжиття альтернативних заходів для забезпечення найкращих інтересів дитини.
- Уникайте спілкування з неповнолітніми без присутності їхніх батьків або законних опікунів. Батьки мають право і можуть бути присутніми під час опитування дитини, особливо якщо дитина маленька. Але їх слід попросити не втручатися в опитування, а лише стежити за самопочуттям дитини (і, наприклад, повідомити про те, що дитині потрібна перерва).
- **Говоріть мовою, що відповідає віку** та рівню розвитку дитини. Створіть дружню атмосферу. Заспокойте і підбадьоруйте дитину упродовж опитування. Поясніть, що немає правильних чи неправильних відповідей. Заохочуйте дитину відповісти «Я не знаю», якщо це найкраща відповідь на те чи те запитання.
- Використовуйте переважно відкриті запитання та зводьте кількість запитань до необхідного мінімуму (ваше завдання — оцінити, чи володіє дитина відповідною інформацією та чи може вона в майбутньому виступати свідком). Також пам'ятайте, що навідні запитання можуть дуже сильно впливати на дитину та її свідчення.
- Регулярно стежте за самопочуттям дитини і реагуйте на будь-які ознаки надмірного напруження у відповідь на стрес. Пропонуйте робити перерви та адаптуйте свій стиль опитування до потреб маленьких дітей (наприклад, оберіть більш невимушену позу).

Опитування дитини, яка постраждала від сексуального чи гендерно зумовленого злочину, є надзвичайно складним завданням. Діти можуть використовувати особливі слова, щоб описати інтимні місця і розказати про пережите насильство. Деякі діти можуть бути не в змозі усвідомити шкоду, якої вони зазнали. Також діти можуть боятися засуджувати дорослих. Неповнолітніх, які постраждали від сексуальних чи гендерно зумовлених злочинів, слід опитувати

лише один раз. Таке опитування мають проводити фахівці, які мають спеціальну підготовку і відповідний досвід.

Якщо вам відома особа дитини, яка постраждала від сексуального чи гендерно зумовленого злочину, не опитуйте її. Натомість зафіксуйте її персональні дані та іншу наявну інформацію і направте постраждалу дитину до компетентних слідчих органів.

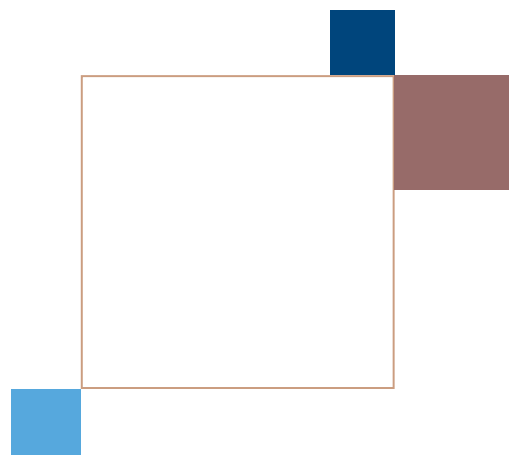
Особи, які могли бути причетними до вчинення злочинів

Щоб зберегти інформацію в максимально повному й незмінному вигляді та убезпечити своїх працівників, які здійснюють документування злочинів, громадські організації мають в кожному конкретному випадку обов'язково проводити оцінювання ризиків, перш ніж приймати рішення про опитування особи, яку вони підозрюють у вчиненні злочину.

Якщо ви плануєте зустрітися і поспілкуватися з особою, що підозрюється у вчиненні злочинів, не випитуйте і не вимагайте в неї будь-яку інформацію щодо її причетності до вчинення злочинів або про її співучасть у діяльності групи осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів.

Якщо особа спонтанно надає інформацію про свою причетність до злочину, оцініть ще раз безпекову ситуацію, перш ніж продовжувати розмову.

Фіксувати отриману інформацію, що свідчить про причетність особи до вчинення злочину, можна лише тоді, коли це буде безпечно (наприклад, після завершення опитування). Документуючи результати опитування, опишіть обставини, за яких особа з власної ініціативи надала таку інформацію, і процитуйте якомога точніше її слова.

6. ФОТО- І ВІДЕОФІКСАЦІЯ¹

Нижче наводимо основні стандарти, яких рекомендовано дотримуватися громадським організаціям під час фото- або відеофіксації, що проводиться в межах будь-якої діяльності, спрямованої на документування злочинів, а також на збереження та збір інформації з метою притягнення осіб до кримінальної відповідальності.

Попередні кроки

Пам'ятайте про принцип «**не нашкодь**» і спочатку **оцініть безпекову ситуацію**. Не фотографуйте і не знімайте відео, якщо це наражає на небезпеку осіб, які документують злочини, їхню команду, осіб, що надають інформацію, та інших учасників процесу документування.

Ознайомтеся з чинним законодавством, що регулює фотографування та фільмування людей, подій і місць. Якщо фото- або відеофіксація видається вам безпечною і доцільною, спочатку отримайте інформовану згоду тих, хто буде в кадрі.

Оберіть відповідне обладнання. Зверніть увагу на роздільну здатність, шифрування, опцію автоматичного запису відповідних метаданих, а також можливість забезпечення безперервності обліку і збереження зображень у незмінному вигляді (chain of custody — ланцюг обліку та відповідального зберігання). Розгляньте можливість використання застосунків чи програм, розроблених спеціально для документування порушень прав людини та міжнародних злочинів².

Створіть документ, у якому описано використання фото- та відеофіксації для документування злочинів. Опишіть у документі, що ви зробили і які методи використовували. Зазначте дату (дати), місце (місця), осіб, які здійснювали фото- та відеофіксацію, інших учасників і їхні ролі, а також використане обладнання. Складіть перелік (таблицю) та чітко ідентифікуйте кожне фото та відео. Опишіть, у якому порядку вони будуть розміщені і як зберігатимуться для забезпечення безперервного контролю обліку і зберігання (див. зразок Акта обліку і відповідального зберігання в **Додатку 2**). Намагайтеся фіксувати всю цю інформацію в документі під час зйомки фото чи відео або якнайшвидше після цього.

Визначте, що саме треба знімати на відео чи фотографувати

Фіксуйте «ЩО». Вчинення злочину(ів), наслідки злочину та спричинена ним віктимізація (= інформація про злочин і його наслідки); фіксуйте на фото чи відео протести, арешти, стрілянину, бомбардування, постраждалих, знищене майно, залишки зброї та боєприпасів тощо.

Фіксуйте «ХТО». Хто вчиняє чи вчинив злочин(-и); будь-яка інформація, що стосується особи чи осіб, які вчинили злочин (= інформація про зв'язок між злочинцем і злочинцем). Інтерес становлять солдати або будь-які озброєні особи, військова техніка, форма, транспортні засоби, номерні знаки, пересування військ. Наскільки можливо, намагайтеся проводити фіксацію так, щоб перехожі і випадкові особи не потрапляли в кадр.

Фіксуйте «ЯК». Будь-яка інформація про спосіб вчинення злочину(-ів). Джерелом такої інформації можуть бути публічні виступи, зустрічі чи засідання, накази, які злочинці віддавали іншим особам; використання злочинцями спеціальних методів комунікації.

Як знімати відео та фото

Обов'язково фіксуйте день, час і місце (КОЛИ і ДЕ зроблено фото чи відео) із зазначенням GPS-координат (якщо можливо). Налаштуйте пристрій на запис якомога більшої кількості метаданих про зняті зображення (наприклад, локація, час, GPS-координати та використаний пристрій) — це допоможе в майбутньому підтвердити автентичність зображень. Переведіть календар і годинник на місцевий час і проаналізуйте, чи безпечно буде ввімкнути автоматичне визначення геолокації та включити в метадані інформацію про автора.

Фотографуйте і фільмуйте з різних ракурсів і відстаней.

- Почніть із панорамних зображень, на яких видно місце події та навколишню місцевість.
- Перейдіть до оглядової зйомки з середньої відстані для фіксації взаємного розташування людей і об'єктів обстановки (документуйте, де саме розташований чи був розташований той чи інший об'єкт).

¹ Див. також: Польовий посібник Witness «Відео як доказ», 2016 р.; Група з міжнародного публічного права та політики, Посібник з документування громадянським суспільством значних порушень прав людини, 2016 р., розділ 3.1.3, с. 75.

² Приклади таких застосунків: eyeWitness, MediCapt, Truepic, KoBo.

- Завершіть фіксацію зйомкою великим планом, щоб показати найважливіші деталі (наприклад, ідентифікувати людей на місці події, зафіксувати номерні знаки, поранення, літери та позначки на предметах). Зробіть знімки об'єкта з різних ракурсів, залишаючи його на тому самому місці, де його було знайдено. Покладіть масштабну лінійку або інший вимірювальний предмет поруч із об'єктом, щоб показати розміри того, що ви сфотографували чи зафіксували.

Якщо ви знімаєте відео, зазначайте на камеру місце, дату та час запису (початок і кінець). Назвіть ім'я та прізвище особи, яка здійснює відеофіксацію, а також осіб, яких знімають на відео. Якщо фіксувати інформацію про кожен відеозапис безпосередньо під час фільмування небезпечно, зафіксуйте її пізніше за першої нагоди.

Зніміть 360-градусне відео (або оглядову фотографію), щоб дати контекст і показати, що відбувається позаду від місця події. Якщо можливо, знімайте відео без пауз. Якщо безперервна відеофіксація не можлива, знімайте внапусток (дублюючи кінець відзнятого епізоду на початку наступного відео).

Зберігайте відео та фото

Якщо ви не можете автоматично додати вищезазначену інформацію (метадані) до фото чи відео за допомогою технічних засобів, створіть зведений перелік (наприклад, електронну таблицю чи базу даних) для опису зображень, які ви зробили. Намагайтеся зробити такий перелік якомога швидше після завершення фотографування і фільмування. Переконайтеся, що ви можете безпомилково визначити, якому фото чи відео відповідає кожен опис. В описах фіксуйте лише

© Shutterstock

фактичні дані (що, де, коли, як і хто), а не суб'єктивні припущення чи погляди.

Обчисліть і запишіть хеш-значення для кожного оригінального зображення: в майбутньому це суттєво полегшить перевірку того, що вихідні дані не було якимось чином змінено, підроблено чи пошкоджено. Не редагуйте файли і не робіть нічого, що може змінити оригінальне зображення і, відповідно, його хеш-значення (це може статися, якщо ви зберігаєте зображення на інший носій чи передаєте його третім особам без використання

належних інструментів). Якщо вам потрібно використати або відредагувати зроблене зображення, зробіть для цього робочу копію зображення, залишивши оригінал в незмінному вигляді.

Якнайшвидше перенесіть всі зображення у місце, де вони зберігатимуться, і зашифруйте всю інформацію (більше про збереження даних див. нижче).

7. ПРЕДМЕТИ ТА РЕЧІ¹

Предмети і речі можуть бути джерелом важливої інформації. До предметів і речей належать одяг, зброя, боєприпаси, паперові документи, електронні пристрої, носії інформації тощо. Вилучення предметів і речей для подальшого використання в судовому провадженні має здійснюватися за можливості із дотриманням вимог криміналістичних процедур щодо належного збору, обробки, пакування, транспортування, зберігання та збереження таких предметів і речей у незмінному

стані, що є необхідною умовою збереження їхньої цілісності й доказової сили.

Загальна рекомендація, яку ви можете дати тим, хто має в своєму розпорядженні предмети чи речі, що можуть бути використані в майбутньому як докази, — це зберігати їх у безпечному місці і за першої нагоди передати їх представникам компетентних слідчих органів.

© Equipo Argentino de Antropología Forense, Columbia Law School Human Rights Clinic

¹ Група з міжнародного публічного права та політики, Посібник з документування громадянським суспільством значних порушень прав людини, 2016 р., розділ 3.3.4, с. 92.

Вилучати такі предмети і речі рекомендовано лише у виняткових випадках: коли слідчі компетентних органів не мають змоги цього зробити; коли є ризик того, що предмети чи матеріали зіпсуються, будуть пошкоджені або втрачені; коли забезпечено дотримання принципу «не нашкодь»; коли особа, що проводить вилучення, добре поінформована про процедури, яких слід дотримуватися.

Працюючи з предметами й речами, зважайте на таке.

- Пам'ятайте про власну фізичну безпеку, про свою потенційну відповідальність згідно з чинним законодавством (зокрема в країні, у якій ви працюєте), а також про можливий вплив вашої діяльності на криміналістичну цінність будь-якого вилученого або збереженого предмета.
- Вилучайте предмети та речі, що можуть становити небезпеку для вас або інших (як-от вогнепальна зброя, боеприпаси, вибухові та хімічні речовини), лише якщо ви (чи хтось із ваших колег) пройшли спеціальну підготовку та можете проводити вилучення відповідно до встановлених процедур, не створюючи загрози для оточення.
- Не використовуйте предмет і не намагайтеся привести його в дію: це має робити лише криміналіст.
- Працюючи з предметами й речами, зокрема з документами, завжди, якщо можливо, використовуйте відповідні засоби захисту таких предметів і речей від забруднення (наприклад, стерильні рукавички) задля забезпечення їхньої цілісності (збереження в незмінному вигляді). Сфотографуйте предмет¹, оберіть належне пакування та підпишіть його, перш ніж помістити предмет всередину². Задokumentуйте вилучення предмета та його збереження за допомогою фото- чи відеофіксації³.

Запишіть контактні дані особи, яка надала предмет, та попросіть згоду на його передання до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду, національних судових органів чи інших структур, що забезпечують притягнення осіб до відповідальності. Поясніть особі, яка надає вам предмети чи речі, як саме ви чи інші фахівці можуть використати їх, а також розкажіть про ризики, пов'язані з тим, що особу буде ідентифіковано як надавача зазначених предметів чи речей. Переконайтеся в тому, що особа передає їх вам свідомо й добровільно. Якщо можливо, отримайте

від особи, що надає предмет, документ, у якому зафіксовано її інформовану згоду та факт передання предмета. У документі мають бути дата і підпис особи.

Підтвердження автентичності. Для встановлення автентичності предмета (наприклад, документа, цифрових відомостей), отримайте та запишіть додаткову інформацію про нього. Для цього виконайте такі дії:

- Зафіксуйте повідомлену надавачем інформацію про походження предмета, а також про те, коли, де та з якою метою він був виготовлений і отриманий (див. Акт обліку і відповідального зберігання — Додаток 2). Зазначте обставини, за яких надавач отримав предмет і передає його.
- Якщо особа, яка надала вам предмет, не є його первинним власником, спробуйте встановити особу первинного надавача чи власника предмета (документа) та, якщо можливо, знайдіть його і зафіксуйте відому йому інформацію про предмет.
- Розгляньте можливість отримання і документування даних від інших осіб, які можуть надати додаткову інформацію щодо автентичності та походження предмету.
- Перш ніж продовжити збір інформації, оцініть ризики для вас та вашої команди, а також для первинного надавача чи попереднього власника документів. Якщо такі ризики є неприйнятними, призупиніть збір інформації. Натомість збережіть відомості про осіб, які потенційно можуть підтвердити автентичність предметів, щоб згодом передати ці відомості органам, які забезпечують притягнення порушників до відповідальності. Уповноважені представники таких органів можуть мати більше можливостей для проведення опитування чи допиту відповідних осіб.

¹ Див. Розділ 11.d.

² Див. Розділ 12.

³ Див. Розділ 6.

8. ДОКУМЕНТИ ТА ЦИФРОВА ІНФОРМАЦІЯ¹

Документи можуть бути як у паперовому, так і в цифровому вигляді. Є різні категорії документів: офіційні документи (наприклад, протоколи засідань, військові документи), фінансова документація (банківські виписки, платіжні доручення), медичні документи, мапи, щоденники тощо. Деякі документи можуть становити державну таємницю або бути конфіденційними і не підлягати розголошенню. Отже, з'ясуйте відповідні положення чинного законодавства та потенційні ризики, що виникають у зв'язку з отриманням певних документів або володінням ними. Документи, що містять приватну інформацію чи персональні дані, мають залишатися

конфіденційними і зберігатися в умовах, що унеможливають неправомірне розголошення їхнього змісту.

- Вищенаведені принципи, зокрема ті, що стосуються вилучення і збереження предметів і речей, застосовуються також до вилучення і збереження документів і цифрової інформації.
- Не змінюйте жодним чином отримані документи, незалежно від того, чи є вони оригіналами чи копіями. Під час роботи з документами, якщо можливо, використовуйте стерильні рукавички. Перш ніж помістити оригінальний документ у відповідний і

© Adobe Stock

¹ Див. також: Група з міжнародного публічного права та політики, Посібник із документування громадянським суспільством серйозних порушень прав людини, 2016 р., розділ 3.1, с. 61; Агентство Європейського Союзу з кібербезпеки «Електронні докази. Базовий посібник для груп, що першими прибувають на місце події», 2015 р.

належним чином підписаний пакет, що дозволить запобігти його втраті чи пошкодженню, сфотографуйте документ та, якщо потрібно і якщо ви вважаєте, що це не призведе до додаткового пошкодження документа, зробіть з нього фотокопії.

Цифрова інформація

Цифрова інформація — це дані, які зберігаються або передаються в цифровому форматі (наприклад, фотографії, відео, публікації в соціальних мережах та електронні листи). Цифрові дані є вразливими та нестабільними, оскільки їх можна дуже легко змінити, знищити або відредагувати. Це може бути зроблено навмисно або через неправильне первинне вилучення, збереження, обробку чи зберігання даних. Працювати з електронними пристроями, що містять цифрові дані, рекомендовано лише експертам-криміналістам. Це дозволить уникнути зміни чи псування («забруднення») даних і забезпечить цілісність пристрою та інформації, що зберігається на ньому. Цифрова інформація — це документальна інформація, на яку поширюються усі відповідні технічні вимоги. Тож усі наведені вище вказівки застосовуються до неї з необхідними за змістом змінами й корективами. Також дотримуйтесь таких правил:

- Плануйте та вживайте заходів для мінімізації змін цифрової інформації. Задokumentуйте заходи, вжиті під час її первинного вилучення та збереження.
- За можливості, вилучайте оригінальні фізичні носії інформації (наприклад, ноутбук, телефон, планшет), застосовуючи суворі заходи для запобігання забрудненню, передбачені для фізичних носіїв/предметів (див. вище). Збережіть пристрій в безпечному місці для його подальшого дослідження експертом-криміналістом.
- Зафіксуйте важливу інформацію (пристрій увімкнено/вимкнено, марка, модель).
- Якщо можливо і лише після отримання та документування інформованої згоди власника пристрою або інформації:
 - Отримайте та занотуйте будь-які доступні паролі, ключі шифрування чи інші дані автентифікації, які уможливають доступ до цифрової інформації у майбутньому.
 - Врахуйте, що пристрій може бути під'єднаний до хмарного сервісу, де дані зберігаються та виводяться за запитом користувача. Отримайте та зафіксуйте облікові дані для доступу до такого сервісу, якщо це можливо з юридичного погляду.
- Там, де це доцільно і не виходить за межі правового поля, запитайте та задокументуйте облікові дані для доступу до будь-яких віддалених платформ, до яких під'єднано пристрій, і на яких можуть зберігатися дані.
- Якщо пристрій вимкнено, не вмикайте його. Якщо пристрій увімкнено, а ви не маєте необхідних облікових даних та/або ключа шифрування, сфотографуйте те, що відображається на екрані чи моніторі, і спробуйте від'єднати пристрій від будь-яких мереж, а потім якомога скоріше доправте увімкнений пристрій до експерта-криміналіста для отримання відповідних інструкцій щодо вилучення та збереження. Якщо можливо, перш ніж вимикати пристрій, порадьтеся із фахівцем щодо необхідності створення образу ОЗП (RAM) та перевірки на наявність шифрування.
- Вилучіть також будь-які периферійні пристрої, включно з кабелями, адаптерами та зарядними пристроями, а також картриджі і посібники користувача.
- Сфотографуйте пристрій разом з відповідними аксесуарами, кабелями та з'єднаннями.
- Не користуйтеся даними, що зберігаються на пристрої, і не намагайтеся досліджувати їх, оскільки це може призвести до зміни даних, що порушить їхню цілісність (достовірність).
- Підпишіть, запакуйте і запечатайте пристрій і кожен аксесуар окремо один від одного. Якщо пристрій є завеликим для пакету, загорніть його у папір.

У крайньому разі, коли є ризик втрати важливих даних через те, що вилучити та зберегти пристрій неможливо, а це позбавить слідчі органи можливості провести криміналістичну експертизу і зібрати дані, що містяться в пристрої, зверніться за допомогою до експерта з цифрової криміналістики для проведення **криміналістичного вилучення даних** (дані буде збережено у вигляді «майстер-копії», тобто еталонної копії). Процес має бути ретельно задокументований особою, яка проводить криміналістичну консервацію. За необхідності, попросіть експерта-криміналіста створити робочу копію з майстер-копії. Робочу копію можна буде використовувати для перегляду вилученої інформації, натомість майстер-копія залишатиметься неушкодженою і незмінною.

9. ОНЛАЙН-РОЗСЛІДУВАННЯ¹

Онлайн-розслідування — це виявлення і збір відповідної інформації в інтернеті. Нижче розглянемо основні стандарти, яких мають дотримуватися громадські організації, які проводять онлайн-розслідування, для збору й збереження інформації, необхідної для притягнення правопорушників до відповідальності.

Завжди перевіряйте, чи не порушуєте ви чинне законодавство, а також чи не наражаєте себе та інших на неприйнятні ризики.

Безпека в інтернеті. Перш ніж щось робити в інтернеті, оцініть безпеку цифрового середовища. Визначте і створіть цифрову інфраструктуру, яка у належний спосіб захистить вашу організацію, процес документування, зовнішні джерела інформації та треті сторони від будь-яких ризиків. За можливості не використовуйте для службової діяльності в інтернеті особисте обладнання і розгляньте можливість використання віртуальної машини. Забезпечте навчання з онлайн-розслідувань для працівників, які їх проводитимуть. Пам'ятайте, що ваші дії в інтернеті можуть відстежувати треті особи: наскільки це можливо, намагайтеся зберігати анонімність і робити все, щоб ваші дії не могли пов'язати з вашою особою².

Інформація в інтернеті має дуже мінливий характер: вона може зникнути з мережі і її легко змінити. Тому збирайте інформацію в інтернеті так, щоб можна було встановити автентичність і цілісність цифрового об'єкта як об'єкта, який було зібрано у певний час і з певної сторінки в інтернеті. Для цього зверніть увагу на таке:

- Як тільки ви встановили, що знайдена в інтернеті інформація стосується справи, оберіть правильний метод її збору. Хоча вам для роботи може вистачити просто скріншоту або конвертації контенту у формат PDF, настійно рекомендуємо зберігати дані з інтернету, що, за оцінкою, можуть мати доказову цінність, шляхом завантаження чи запису онлайн-контенту і всієї пов'язаної з ним інформації (як зазначено нижче) із подальшим присвоєнням відповідного хештегу. Збирати

дані можна вручну або за допомогою спеціальних інструментів, призначених для збору та збереження онлайн-контенту³.

- Збирайте онлайн-матеріали у форматі оригіналу або у форматі, максимально наближеному до нього.
- Переконайтеся, що кожна одиниця зібраної інформації містить щонайменше такі елементи (або що інструмент, яким ви користуєтеся, збирає їх автоматично):
 - цільова вебадреса (URL);
 - вихідний код HTML;
 - «знімок екрана» або «знімок повної сторінки» — скріншот або відео цільової вебсторінки (залежно від вмісту) із зазначенням дати та часу системи збирача даних.
- Додаткова інформація, яку потрібно зібрати:
 - **вбудовані мультимедійні файли.** Якщо вебсторінка містить різноманітний контент, включно з відео чи зображеннями, кожен елемент потрібно збирати окремо;
 - **вбудовані метадані.** За наявності також слід зібрати загальні метадані: ідентифікатор завантажувача, публікацію, дату й час завантаження, хештег і коментарі;
 - **контекстні дані.** Якщо доцільно, слід також зібрати інші дотичні дані: коментарі, інформацію про користувача, інформацію про завантажений елемент і завантажувача/користувача;
 - **дані збирача.** Зафіксуйте і збережіть всі дані, що стосуються збирання онлайн-матеріалів: ім'я збирача, IP-адресу та часові мітки початку/закінчення збирання пристроєм, що використовується для збирання⁴;
 - розгляньте можливість включення мережевого трафіку до збережених даних (наприклад, дамп TCP).

¹ Див. також: Управління Верховного комісара ООН з прав людини/Центр прав людини Школи права Каліфорнійського університету в Берклі, Берклійський протокол щодо розслідувань на основі відкритих цифрових джерел, розширена версія, 2020 р., [Берклійський протокол].

² Для отримання більш детальної інформації про необхідні заходи безпеки див. Берклійський протокол, розділ IV, с. 31.

³ Багато з цих інструментів автоматично завантажують онлайн-контент, збирають відповідні метадані, додають хештеги до інформації та створюють цифровий пакет із усією необхідною інформацією.

⁴ Переконайтеся у точності системного годинника на пристрої, який використовується для збирання даних; бажано синхронізувати його із сервером протоколу мережевого часу.

- Обчислюйте та записуйте хеш-значення¹ кожного зібраного цифрового об'єкта та зберігайте зібрані об'єкти на новому або чистому носії.

¹ Є багато різних хеш-значень і інструментів для їх генерації. Національний інститут стандартів і технологій Сполучених Штатів є однією з організацій, яка надає методичні рекомендації щодо поточних стандартів хешування інформації. Див. www.nist.gov.

10. ТІЛЕСНІ УШКОДЖЕННЯ¹

Зазвичай, **медичний огляд постраждалої особи може проводити лише кваліфікований лікар**. Якщо такого фахівця немає, громадським організаціям рекомендується обмежити свою взаємодію з постраждалими особами лише документуванням видимих тілесних ушкоджень. Водночас громадські організації мають заохочувати постраждалих звернутися за професійною медичною допомогою, надавати їм для цього необхідну підтримку та зберігати всю зафіксовану інформацію.

Перш ніж документувати тілесні ушкодження, отримайте інформовану згоду постраждалої особи і зафіксуйте цю згоду у письмовій формі.

Чітко дайте зрозуміти постраждалій особі, що ви не лікар.

Отримавши інформовану згоду, зафіксуйте інформацію про видимі тілесні ушкодження. Зробіть як загальний, так і детальний опис місць розташування ушкоджень. Якщо вам дозволили

фотографувати, зробіть оглядову, вузлову і детальну фотографію кожного ушкодження.

Зафіксуйте, що повідомила постраждала особа про причини виникнення зовнішніх ушкоджень, а також про використані знаряддя та спосіб заподіяння ушкоджень. Зверніть увагу на будь-які тривалі наслідки, як-от постійний біль чи інші симптоми, що виникли у зв'язку з ушкодженнями.

Зафіксуйте всі вжиті вами дії та власні спостереження щодо ушкоджень.

Обстеження та фіксацію ушкоджень статевих органів та інтимних частин тіла має проводити лише лікар або кваліфікована медсестра.

Запитайте особу, чи відвідувала вона лікаря або медичний заклад у зв'язку зі своїми тілесними ушкодженнями. Якщо так, зберіть інформацію, що дає змогу ідентифікувати надавача медичних послуг.

За потреби розгляньте можливість направлення постраждалої особи до відповідного закладу для

© Marcus Bleasdale

¹ Див. також: Управління Верховного комісара ООН з прав людини, *Стамбульський протокол: керівництво з ефективного розслідування й документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання*, 2-е видання, 2022 р. Група з міжнародного публічного права та політики, *Посібник з документування громадянським суспільством значних порушень прав людини*, 2016 р., розділ 3.3.1, с. 85.

отримання необхідної допомоги або проходження подальшого медичного обстеження.

Пам'ятайте, що медична інформація та документація є особистими даними із високим

рівнем конфіденційності. Відповідно такі дані слід отримувати лише за згодою власника інформації та захищати їх від несанкціонованого доступу.

11. МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ¹

Загальне правило, яким керуються громадські організації, опинившись поблизу місця вчинення злочину, — не заходити на територію чи в приміщення, де було вчинено злочин, щоб не спричинити будь-яких змін у середовищі. Натомість громадським організаціям рекомендовано невідкладно звернутися до відповідних органів і вжити заходів для того, щоб інші особи не вплинули своєю присутністю на сліди злочину, розташування предметів тощо, оскільки це призведе до «забруднення» місця події. Це особливо важливо у випадках, коли компетентні слідчі органи, наприклад, національні [правоохоронні] органи чи органи прокуратури, вже активно проводять розслідування.

Громадські організації можуть розглядати можливість свого втручання лише у виняткових випадках, а саме коли:

- 1) компетентні слідчі органи не хочуть або не можуть своєчасно забезпечити місце вчинення злочину або, якщо це було можливо та доцільно, вони були повідомлені про те, що огляд місця вчинення злочину громадською організацією розглядається як варіант, і дали згоду на нього;
- 2) існує висока ймовірність того, що непроведення огляду місця вчинення злочину до прибуття представників компетентних слідчих органів призведе до значного погіршення стану місця вчинення злочину, а також до втрати важливої інформації або її непоправного пошкодження;
- 3) може бути дотримано принципу «не нашкодь»;
- 4) громадська організація може звернутися до професіоналів, які мають відповідну підготовку та досвід проведення огляду місця вчинення злочину, аналогічні підготовці й досвіду працівників національних органів, і які здатні проводити огляд у такий спосіб, що в

майбутньому скоріше полегшить, аніж ускладнить чи унеможливить використання зібраної інформації для цілей кримінального розслідування (провадження).

Якщо прийнято рішення про доцільність огляду місця вчинення злочину громадською організацією, зверніть увагу на таке:

- Подбайте про свою фізичну безпеку та безпеку вашого оточення. Пам'ятайте про свою потенційну відповідальність згідно з чинним законодавством (зокрема в країні, у якій ви працюєте), а також про потенційний вплив вашої діяльності на криміналістичну цінність інформації, яку ви збираєте або зберігаєте.
- **Безпека:** Проведіть оцінювання ризиків і оглядайте місце події, тільки якщо воно є безпечним і не становить загрози для вас, вашої команди, інших присутніх або залучених осіб, а також для інформації, яку ви будете збирати. Пам'ятайте про можливу небезпеку (пожежа, міни, бомби, хімічні речовини), про присутність осіб, причетних до вчинення злочину, про потребу в спеціалізованому обладнанні, а також про можливість випадково знищити чи пошкодити важливий для справи предмет або джерело інформації. **Не вживайте жодних дій, якщо виявлені ризики оцінено як неприйнятні.**

Принципи огляду місця вчинення злочину

Зберігайте **об'єктивність і неупередженість**: Збирайте як обвинувальну, так і виправдувальну інформацію.

Поважайте **приватність і людську гідність** (= принцип «не нашкодь») і беріть до уваги, зокрема інтереси постраждалої громади та постраждалих осіб.

Зберігайте **цілісність (незмінність) місця вчинення злочину** — вживайте заходів із запобігання його забрудненню, як описано нижче.

¹ Група з міжнародного публічного права та політики, Посібник із документування громадянським суспільством серйозних порушень прав людини, 2016 р., розділ 3.2, с. 79; Управління ООН з наркотиків і злочинності, Місце вчинення злочину та речові докази для працівників-некриміналістів, 2009 р.

Охорона і збереження цілісності місця вчинення злочину

- Визначте та підготуйте всі необхідні інструменти та обладнання.
 - За потреби зберіть команду фахівців з необхідними навичками та вміннями.
 - Визначте й позначте периметр території і встановіть точки входу та виходу.
 - Встановіть усіх осіб, які перебувають або могли перебувати на місці вчинення злочину.
- Обмежте доступ на територію і ведіть журнал усіх відвідувачів, які входять і виходять.
 - Якщо можливо, переконайтеся, що особи, які входять на територію, скористалися засобами індивідуального захисту, зокрема вдягнули стерильні рукавички.
 - Не їжте, не пийте, не паліть і не користуйтеся туалетом на місці вчинення злочину.

© Marcus Bleasdale

Документальна фіксація огляду місця вчинення злочину

Документально зафіксуйте всю відповідну інформацію про свою діяльність і зібрані відомості. Зокрема, слід зазначити дату та час прибуття і місце розташування, надати загальний опис місця вчинення злочину (доповнений замальовками, фото- та відеозаписами) і перелічити заходи із запобігання забрудненню місця вчинення злочину, зокрема такий захід, як ведення журналу відвідувачів території (із зазначенням часу, тривалості й мети відвідування). Докладно опишіть застосовану методику та інформацію, зібрану на місці вчинення злочину, включно із будь-якими відомостями, повідомленими особами, які були присутні на місці.

Перш ніж перемістити якийсь предмет чи в інший спосіб вплинути на сліди злочину, проведіть фото- чи відеофіксацію місця події.¹

Робіть нотатки і фіксуйте свої спостереження у документі безпосередньо під час проведення огляду місця події та не вносьте у документ змін пізніше. Подбайте про те, щоб виклад результатів огляду був максимально заснованим на фактах. Якщо вам потрібно записати свою думку, оцінку чи висновки, зробіть відповідну примітку у документі, щоб відрізнити суб'єктивні судження від зафіксованих фактів.

Пам'ятайте, що записану вами інформацію може бути надано для ознайомлення іншим особам на пізнішому етапі кримінального провадження, що зробить відомими, серед іншого, особи тих, хто був присутнім під час огляду місця вчинення злочину.

Першочергові дії на місці вчинення злочину

Не торкайтеся небезпечних предметів та не збирайте їх. Якщо вам здається, що предмет становить загрозу, зробіть знімки та зафіксуйте знахідки, але не збирайте їх.

Оцініть знайдені предмети та ретельно обміркуйте, які предмети можна і треба зібрати і зберегти. Проводячи оцінювання:

- проаналізуйте, чи не матиме вилучення предмета будь-якого шкідливого впливу на сам предмет;
- переконайтеся, що обраний вами метод вилучення не призведе до погіршення стану чи

знищення предмета, який потрібно зібрати, або інших предметів.

Збирайте предмети одразу після того, як зафіксуєте їхнє виявлення; зберігайте крихкі предмети в безпечному місці одразу після фото- чи відеофіксації.

Упакуйте предмети належним чином у контейнери чи пакети, які не сприяють розкладанню вмісту та можуть захистити предмети від ударів, вологості й екстремальних температур².

Визначте на території безпечну захищену зону для тимчасового зберігання. Щойно з'явиться можливість, перемістіть вилучені предмети в безпечне місце для постійного зберігання і дотримуйтесь описаних нижче процедур для збереження вилучених предметів і речей.

Зберіть необхідні контактні дані і проаналізуйте, чи необхідно опитати когось із присутніх на місці вчинення злочину для отримання перших загальних відомостей про те, що сталося. За потреби зберіть додаткову інформацію про вилучені предмети.

Якщо виявлено **труп(-и)**:

- запишіть і задокументуйте факти, не торкаючись тіла і не рухаючи його;
- сфотографуйте або зніміть тіла загиблих на відео, щоб зафіксувати, зокрема, видимі тілесні ушкодження (наприклад, кульові і ножові поранення), сліди мотузок, пластикових стяжок і зашморгів, одяг, особисті речі, особливі прикмети (для полегшення майбутньої ідентифікації), а також плями крові (має бути зрозумілою форма й величина плям);
- за можливості зберіть дані про особу загиблого(-их) (наприклад, стать, ім'я, адресу);
- і
- зверніться до представників місцевої громади і, якщо можливо, до місцевих органів влади, щоб отримати інформацію про поховання тіл. Збережіть дані про те, куди кожне тіло вивезли і де його поховали.

Документування місць поховань і братських могил³

Ексгумації та розтини тіл мають проводити лише сертифіковані фахівці (наприклад, лікарі-патологоанатоми і судово-медичні експерти). Лише такі фахівці вважаються експертами, які мають необхідний рівень знань для складання

¹ Більше про фото- і відеофіксацію див. у Розділі 6.

² Див. Розділ 12.

³ Див. також: Борнмутський університет, Борнмутський протокол про захист і розслідування масових поховань, 2020 р. Група з міжнародного публічного права та політики, Посібник з документування громадянським суспільством значних порушень прав людини, 2016 р., розділ 3.3.3, с. 88.

судово-медичних висновків, що матимуть доказову силу, і які можуть свідчити в суді щодо викладеної у таких висновках інформації.

Якщо такі фахівці не можуть прибути на виявлене місце масового поховання, розгляньте можливість вжиття таких заходів:

- Повідомте відповідні органи про будь-які місця поховання чи братські могили, за винятком випадків, коли такі органи можуть бути причетні до вбивств та/або можуть фальсифікувати інформацію.
- Обмежте свої дії збереженням важливої інформації, що може бути знайдена на місці поховання.
 - Передусім забезпечте захист місця поховання від зовнішнього впливу, максимально закрити або обмеживши доступ до нього.
 - Якщо тіла повністю засипані землею, не торкайтеся могил і збережіть місце(-я) поховання в первинному вигляді до прибуття відповідних фахівців.
 - Зробіть нотатки і зафіксуйте результати огляду, зазначаючи точне розташування відповідних ділянок (і за можливості координати GPS).
 - Задokumentуйте та зафіксуйте місце(-я) поховання за допомогою відео- та/або фотозйомки.
 - Встановіть довірчі відносини з місцевою громадою та поясніть їй представникам необхідність захисту місця (місць) поховання. Якщо громада не знає про виявлене вами місце поховання, можливо, буде доцільним взагалі не повідомляти їй про його існування, якщо це допоможе зберегти його в незмінному стані, і якщо ви знайшли альтернативні способи відстеження цілісності місця поховання.

12. ЗБЕРІГАННЯ ТА ЗАХИСТ¹

Нижче розглянемо основні стандарти, яких мають дотримуватися громадські організації для забезпечення зберігання й захисту будь-якої інформації, зібраної ними для цілей притягнення правопорушників до відповідальності.

Зберігайте цілісність кожного вилученого предмета або інформаційного об'єкта з моменту, коли вони потрапили до ваших рук, і до моменту передання їх компетентним слідчим органам. Упродовж цього періоду вживайте всіх необхідних заходів для того, щоб зібрані предмети та інформацію не було пошкоджено, втрачено, змінено чи сфальсифіковано.

Оцініть ризики, пов'язані із місцем, методами і процесами, які видаються вам найкращими для зберігання і збереження інформації. Якщо доцільно, розгляньте можливість забезпечення зберігання предметів та інформації в інших країнах.

Пам'ятайте про положення чинного законодавства щодо захисту персональних даних.

Ведіть ретельний і безперервний облік кожного інформаційного об'єкта і його переміщення («ланцюжок зберігання»), докладно описуючи його місцезнаходження та зазначаючи кожну особу, яка мала доступ до інформації та обробляла її починаючи з моменту первинного отримання або створення інформації і закінчуючи моментом її передання слідчому органу. Для ведення «ланцюжка зберігання» можна використати зразок Акта обліку і відповідального зберігання у **Додатку 2**.

З моменту, коли ви створюєте або отримуєте інформацію, застосовуйте рекомендовані методи управління інформацією. Такі методи в ідеалі мають бути викладені у ваших внутрішніх робочих інструкціях або посібниках, оскільки вони забезпечують можливість оцінювання і встановлення автентичності інформації чи предмета, а також допомагають визначити ймовірність того, що хтось міг у певний спосіб змінити предмет чи інформацію.

Створіть **журнал (реєстр) або базу даних зібраної інформації** і вносьте туди основні дані, зазначені нижче, для кожного зібраного предмета або інформаційного об'єкта (якщо це неможливо, зазначте причину, а також будь-які вжиті у зв'язку з цим альтернативні заходи):

- дата, час і місце збирання інформації;

- короткий опис предмета чи інформаційного об'єкта (наприклад, кількість сторінок медичної документації; кількість USB-накопичувачів і ноутбуків, що містять дані; кількість фотографій/відео);
- повне ім'я того, хто створив або зібрав інформацію, а також ім'я та прізвище надавача інформації (за наявності);
- наявні дані про те, хто мав доступ до інформації чи предмета з моменту їхнього створення до моменту, коли вони потрапили у ваше розпорядження, а також про те, що мотивувало надавача («джерело») надати вам інформацію чи предмет;
- точне місце, де предмет (інформаційний об'єкт) зберігався в кожен момент часу з моменту його отримання до моменту його передання компетентним слідчим органам, а також ім'я та прізвище особи (чи осіб), яка несе відповідальність за збереження предмета (інформаційного об'єкта) та контроль доступу до нього;
- детальні дані про всіх осіб, які отримували доступ до інформації, із зазначенням таких пунктів стосовно кожного предмета чи інформаційного об'єкта, до якого було отримано доступ: дата/час (початку і закінчення доступу); де було отримано доступ до предмета (в ідеалі під час ознайомлення з ним предмет має залишатися там, де він зберігається); мета (причина доступу). Також включіть інформацію щодо запечаткування (пломбування) та повторного запечаткування (пломбування) пакувань;
- розгляньте можливість створення окремих записів (документів) для дуже конфіденційної інформації або використання кодів замість прізвищ осіб, які надали вам інформацію.

Пакування. Кожен вилучений предмет потрібно у належний спосіб запакувати, щоб забезпечити його зберігання та запобігти псуванню. Вибір пакування залежить від характеру та розміру вилученого предмета (носія інформації). Зверніть увагу на таке:

- Заздалегідь підготуйте відповідне обладнання.
- Пакуйте предмети, що містять біологічний матеріал (наприклад, кров і рідини організму)

¹ Група з міжнародного публічного права та політики, Посібник із документування громадянським суспільством серйозних порушень прав людини, 2016 р., розділ 4, с. 116.

або будь-яку залишкову вологу, у паперові контейнери (не пластикові).

- Висушіть предмети (матеріали) перед тим, як їх пакувати. Якщо це неможливо виконати на місці, транспортуйте предмети (матеріали) у паперових пакетах, поки не з'явиться можливість висушити їх у безпечнішому місці, а потім у належний спосіб запакуйте.
- Усі пакувальні контейнери мають бути чистими та невикористаними.
- Використовуйте стільки шарів, скільки потрібно, щоб запобігти розповсюдженню запахів або захистити предмети від надмірного впливу руху, тепла, ударів і вологості під час транспортування та зберігання.
- Якщо предмет завеликий для пакування, загорніть його в папір. Якщо це неможливо, прикріпіть ярлик до предмета та зберігайте його у належний спосіб.
- Будьте готові за потреби імпровізувати з пакуванням; керуйтеся здоровим глуздом та використовуйте матеріали, що є під рукою, за умови, що вони чисті та не були у вжитку (наприклад, аркуш паперу можна використати як конверт, а поліетиленовий пакет — як герметичний пакет).

Маркування. Промаркуйте запаковані предмети так, щоб їх можна було легко ідентифікувати, не відкриваючи пакунок. Зробіть ярлик з основною інформацією про предмет: загальний опис/найменування; дата, час, місце вилучення; ім'я того, хто вилучив предмет, та ім'я того, хто його надав (якщо така особа є, і для неї це безпечно). З міркувань безпеки подумайте про призначення пакунок унікальних ідентифікаційних номерів, що пов'язуватимуть їх з відповідними даними, записаними у вашому реєстрі/базі зібраних даних. Прикріпіть ярлик на пакунок, перш ніж помістити в нього предмет. Прикріплюйте ярлик або наносьте маркування безпосередньо на предмети лише у виняткових випадках (наприклад, коли вони занадто великі і не можуть бути запаковані). Розміщуйте попереджувальні ярлики на пакунках, що містять потенційно небезпечні матеріали (наприклад, біологічні речовини або гострі предмети).

Опечаткування. Щоб показати, що запаковану річ не змінювали і не чіпали, використовуйте пломби, що захищають від несанкціонованого доступу (наприклад, міцну липку стрічку). Закрийте пакунок, використовуючи лише одну смужку стрічки, підпишіть і проставте дату на пломбі. Не використовуйте скоби, канцелярський скотч і клейкі конверти, оскільки вони легко відкриваються та швидко втрачають клейкість. Візьміть за правило не відкривати опечатаний пакунок. Якщо за

виняткових обставин опечатаний пакунок необхідно відкрити, розріжте пакування вздовж однієї лінії трохи нижче від оригінальної пломби, а потім знову опечатайте пакунок. Переконайтеся, що дата, місце, залучені особи та причини розпломбування були у належний спосіб задокументовані в акті обліку і відповідального зберігання.

Каталогізація. Якщо ви працюєте з великою кількістю зібраних матеріалів, переконайтеся, що всю зібрану та отриману інформацію можна легко знайти. Ретельно впорядкуйте її, щоб мати уявлення про те, що саме було зібрано, і щоб кожен предмет чи інформаційний об'єкт можна було легко знайти. Створіть документ або базу даних з основними відомостями про всі зібрані матеріали.

Зберігання. Залежно від наявних ресурсів (фізичного простору та доступних матеріалів) оберіть відповідні фізичні та цифрові системи зберігання. З міркувань безпеки конфіденційну інформацію слід зберігати окремо, використовуючи посилені заходи безпеки. Зверніть увагу на такі рекомендації щодо зберігання:

- Каталогізуйте всі предмети, використовуючи систему нумерації. Скопіюйте важливу інформацію та зберігайте копії окремо в безпечному місці.
- Забезпечуйте конфіденційність усіх інформаційних об'єктів, але більш секретну (високочутливу) інформацію зберігайте окремо. Залежно від системи зберігання заблокуйте доступ або зашифруйте конфіденційну інформацію і намагайтеся повертати до неї якомога менше уваги.
- Кодуйте інформацію якомога краще, використовуючи коди або псевдоніми (наприклад, застосовуючи кодові імена для зовнішніх джерел інформації та зберігаючи ключ до цих кодів в окремому безпечному місці).
- Обмежте доступ до інформації та використовуйте принцип «необхідності доступу»: що менше людей матимуть доступ до інформації, то краще вона збережеться. Розробіть чіткі інструкції для контролю доступу до інформації (див. вище).
- Розробіть план реагування на випадок, якщо будь-яка інформація опиниться під загрозою внаслідок надзвичайної ситуації. Якщо немає істотного ризику, не знищуйте інформацію.
- **Зберігання у фізичному вигляді:**
 - Зберігайте інформацію в закритому сховищі (сейфі чи шафі), захищеному від вогню, води, екстремальних температур і комах.

- Зберігайте елементи, що є частиною комплекту чи набору, в одному місці (наприклад, документи, зібрані разом).
- **Зберігання у цифровому вигляді:**
 - Переконайтеся, що ваша операційна система та програмне забезпечення оновлені.
 - Використовуйте для зберігання даних зашифрований пристрій, який можна легко транспортувати та легко сховати (наприклад, USB, флеш-накопичувач, SD-карти або зовнішній жорсткий диск).
 - На той період, поки інформація зберігається на пристроях з під'єднанням до інтернету (чого загалом слід уникати), встановіть на них відповідне антивірусне та антишпигунське програмне забезпечення і брандмауер.
 - Завжди зберігайте конфіденційну інформацію та працюйте з нею на зашифрованих¹ та не під'єднаних до інтернету пристроях.
- Зберігайте цифрову інформацію у логічно впорядкованих теках — це полегшить пошук інформації.
- Щоб не втратити інформацію, регулярно створюйте резервні копії. Перевірте, чи працює ваша опція резервного копіювання, та чи можете ви відновити всі свої дані у разі їхньої втрати.
- Не під'єднуйте до інших пристроїв майстер-копію (еталонну копію) цифрових даних, призначених для цілей криміналістичної експертизи.
- Якщо для зберігання інформації ви використовуєте хмарні сервіси, увімкніть багатофакторну аутентифікацію у своєму обліковому записі та оберіть провайдерів, котрі забезпечують повне шифрування даних. Використовуйте різні надійні паролі для захисту даних і, якщо можливо, не користуйтеся для доступу до них загальнодоступною мережею Wi-Fi (або переконайтеся, що ваш VPN увімкнено).

¹ Ви можете знайти безкоштовні інструменти шифрування в інтернеті, наприклад: AxCrypt, BitLocker, GNU Privacy Guard.

13. АНАЛІЗ ЗІБРАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Компетентні слідчі органи повинні завжди проводити власний незалежний аналіз отриманої інформації, в тому числі матеріалів, що надходять від громадських організацій. Це не має перешкоджати громадським організаціям проводити власний аналіз у межах своїх завдань і повноважень та відповідно до вимог законодавства. Тим більше, що такий аналіз може дуже стати в нагоді тим, хто притягатиме правопорушників до відповідальності.

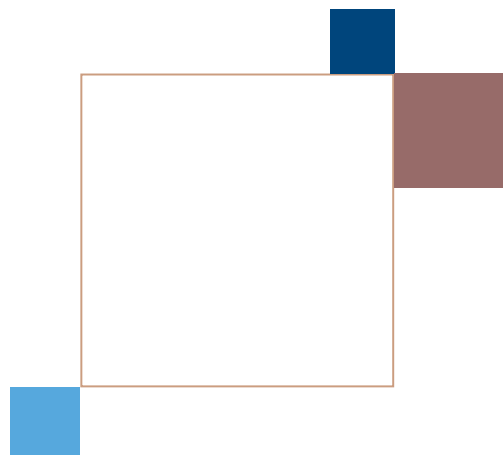
Аналіз даних, який проводять громадські організації під час збору інформації, може бути особливо корисним, якщо йдеться про великі масиви даних (як-от: відео, перехоплення розмов по рації, електронні дані, інформація із соціальних мереж, фінансова документація), або якщо основна інформація потребує технічного чи наукового аналізу.

Громадським організаціям рекомендується здійснювати аналітичну роботу, дотримуючись наведених нижче принципів.

- Проводити аналіз у спосіб, який не впливає на цілісність зібраних матеріалів і безперервність ланцюжка їхнього обліку і відповідального зберігання, коли такі матеріали використовуються для аналізу.
- Вести свою аналітику окремо від документів, створених для фіксації зібраних фактичних відомостей.
- Завжди наводити посилання на використану інформацію та матеріали, а також описувати методологію, що використовується, щоб треті сторони могли реконструювати та проаналізувати ваш хід думок і ваші висновки.

Збираючи інформацію, яка у майбутньому може допомогти притягнути злочинців до відповідальності, ви можете зробити її більш корисною для компетентних слідчих органів, прокуратури і судів за допомогою такої аналітики:

- **Оцінювання джерел:** оцініть надійність джерела інформації та достовірність самої інформації. Записуйте не лише свої висновки, а й інформацію, факти та причини, які їх зумовлюють. Визначте й усуньте можливі розбіжності та неточності інформації.
- **Контекстуалізація інформації:** об'єднайте, пов'яжіть і порівняйте зібрану інформацію. Зверніть увагу на схожі відомості та/або можливі невідповідності, встановіть зв'язки (наприклад, проаналізуйте елементи інформації, що походять з одного й того самого джерела чи місця; порівняйте осіб, місця та події, про які йдеться в різних елементах інформації). Визначте, у яких випадках певна інформація підтверджується іншою інформацією.
- **Підвищення потенціалу інформації:** виявіть зачіпки, що наведуть на осіб чи на місце, де можна буде зібрати більше інформації, щоб доповнити та/або підтвердити наявну інформацію.

ДОДАТОК 1 — ФОРМА «ІНФОРМОВАНА ЗГОДА»

Ваша інформована згода потрібна як для збору, так і для подальшого використання інформації, яку ви можете надати. Надаючи інформовану згоду, ви визнаєте свою поінформованість і розуміння характеру та обсягу документування, погоджуєтесь брати в ньому участь і не заперечуєте проти передання наданої вами інформації компетентним національним і міжнародним слідчим органам. Підписуючи цей документ, ви надаєте свою інформовану згоду.

Цим я визнаю та підтверджую, що:

- в рамках добровільної співпраці я надав(-ла) інформацію, документи чи предмети (речі) з власної волі, без жодного примусу, погрози чи тиску.
- Мене поінформували, що надані мною інформація, документи та предмети (речі) можуть бути використані в кримінальних розслідуваннях та/або для притягнення осіб до відповідальності в судовому порядку і, відповідно, можуть бути передані компетентним національним та/або міжнародним слідчим органам, зокрема Офісу прокурора МКС.
- Я усвідомлюю, що відомості про мою особу, а також будь-яка надана мною інформація можуть бути надані для ознайомлення сторонам майбутнього провадження.
- Я розумію характер і мету документування, потенційне використання наданої мною інформації, а також усі потенційні ризики, пов'язані з моєю участю в цьому процесі.

Цим я даю згоду на:

- [Зазначте/опишіть заходи, на які ви погоджуєтесь (наприклад, надання відомостей про події; передання документів чи інших речей; надання дозволу на фотографування і документування тілесних ушкоджень).
- Передання наданих мною інформації, документів або предметів і речей до Офісу прокурора МКС і використання їх у кримінальних розслідуваннях та/або для притягнення осіб до відповідальності в судовому порядку.
- Передання наданих мною інформації, документів або предметів і речей до національних органів чи інших міжнародних судових органів і використання їх у кримінальних розслідуваннях та/або для притягнення осіб до відповідальності в судовому порядку.
- Будь-які обмеження: _____

ПІБ: _____

Підпис: _____

Дата: _____

ДОДАТОК 2 — ФОРМА «АКТ ОБЛІКУ І ВІДПОВІДАЛЬНОГО ЗБЕРІГАННЯ»

Заповнюється особою, відповідальною за зберігання інформації

Дата отримання (вилучення): _____

Місце отримання (вилучення): _____

Надавач:
(якщо є) _____

Носій:
(опишіть тип
інформації) _____

Отримувач: _____

Організація:
(якщо застосовно) _____

Обставини
отримання (вилучення): _____

Опис отриманого (вилученого) носія інформації (його стан, цінність, причину(и) вилучення):

ПІБ/підпис (Особа, відповідальна за зберігання інформації): _____

ПІБ/підпис (Зберігач): _____

Дата і час:	Передав: (ПІБ, підпис)	Отримав: (ПІБ, підпис)	Мета передавання:

ДОДАТОК 3 – КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК ДЛЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Цей контрольний перелік додається до Рекомендацій для громадських організацій з документування міжнародних злочинів і порушень прав людини в контексті притягнення осіб, що їх вчинили, до відповідальності. У контрольному переліку наведено основні принципи та найважливіші заходи для реалізації такої діяльності.

Контрольний перелік не надає вичерпної інформації про міжнародні стандарти і передову практику (докладний опис див. в основній частині документа), проте його можна використовувати як пам'ятку, що допоможе швидко пригадати зміст документа.

Громадським організаціям рекомендовано ознайомитися з Рекомендаціями, перш ніж починати документування будь-яких подій.

1. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

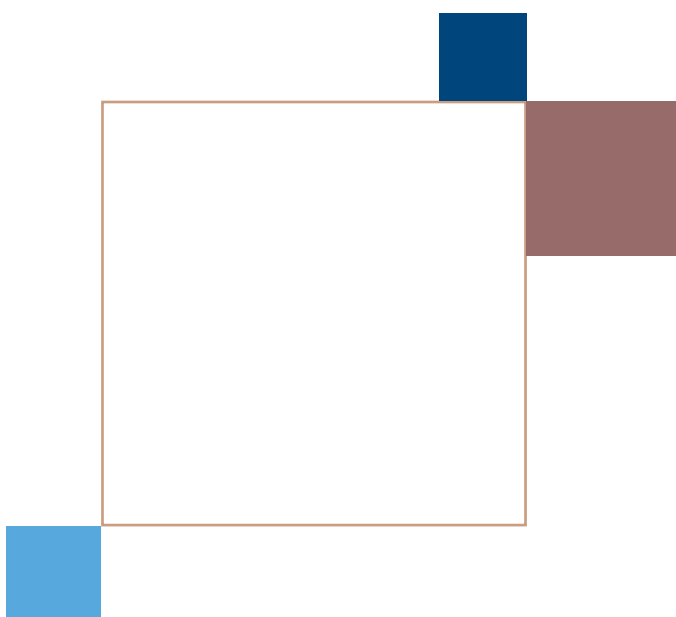
<p>«Не нашкодь»</p>	<ul style="list-style-type: none">✓ Дійте в найкращих інтересах надавачів інформації, посередників, місцевих громад і всіх інших осіб (зокрема й вас самих), які беруть участь у процесі документування.✓ Оцініть і пом'якшіть можливий негативний вплив вашої діяльності на майбутнє збирання доказів уповноваженими національними чи міжнародними органами та на їхні зусилля з притягнення винних осіб до відповідальності.✓ Ставте на перше місце безпеку, фізичне і психологічне здоров'я і недоторканність приватного життя людини.✗ Не проводьте заходів, що наражають будь-яку особу, залучену до процесу документування, на будь-який ризик, що може зруйнувати майбутні докази чи негативно вплинути на них.
<p>Інформована згода</p>	<ul style="list-style-type: none">✓ Отримайте інформовану згоду фізичної чи юридичної особи, з якою ви взаємодієте, перед початком будь-якої діяльності зі збирання інформації.✓ Згода має бути:<ul style="list-style-type: none">➤ інформованою: надайте повне пояснення характеру та мети діяльності, процедури, якої ви будете дотримуватись, можливих шляхів використання інформації, що буде надана, та передбачуваних наслідків надання такої інформації, включно з потенційними безпековими ризиками;➤ актуальною: переконайтеся, що особа розуміє можливість в будь-який час відкликати свою згоду на співпрацю з вами, а також що згоду на передання отриманої інформації можна відкликати доти, доки цю інформацію не передано національним органам, МКС чи іншим міжнародним органам, які забезпечують притягнення правопорушників до відповідальності. Отримуйте від особи підтвердження згоди на кожному наступному етапі своєї діяльності;➤ добровільною: поважайте свободу волевиявлення та переконайтеся в тому, що особа надає свою згоду добровільно. Пам'ятайте про соціальні чинники, що можуть ускладнювати чи унеможлиблювати добровільну згоду на надання інформації; та➤ чітко вираженою: зафіксуйте підтвердження надання інформованої згоди у документі, засвідченому підписом. <p><i>Див. форму «Інформована згода» в Додатку 1 до Рекомендацій.</i></p> <ul style="list-style-type: none">✓ Попросіть відповідних осіб надати інформовану згоду на передання наданої ними інформації будь-яким компетентним національним чи міжнародним слідчим органам і роз'ясніть вимоги збереження конфіденційності відповідно до чинних норм.✗ Не давайте нереалістичних гарантій чи обіцянок щодо використання інформації у майбутньому.✓ Після отримання інформованої згоди особи на передання інформації збережіть інформацію в безпечному місці, щоб за першої нагоди передати її компетентним національним чи міжнародним слідчим органам.✓ Якщо інформація надається органам у різних юрисдикціях, проінформуйте органи кожної з юрисдикцій, щоб посприяти координації діяльності.

<p>Об'єктивність, неупередженість і незалежність</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Забезпечте об'єктивність, неупередженість і незалежність своїх дій задля досягнення колективної мети — встановлення істини. ✗ Не робіть припущень, не впливайте на осіб, які надають інформацію, і не ставайте на бік жодної зі сторін у процесі документування. ✓ Об'єктивно документуйте інформацію як обвинувального, так і виправдувального характеру. ✓ Не дозволяйте жодній особі, установі чи організації втручатися у вашу діяльність чи впливати на неї.
<p>Відповідальність і законність</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Пам'ятайте про те, що ви можете нести відповідальність згідно з нормами чинного законодавства, зокрема законодавства країни, у якій ви працюєте. ✓ Пам'ятайте, що ваша діяльність не проводиться під керівництвом чи від імені офіційних органів, що забезпечують притягнення правопорушників до відповідальності. ✓ Детально фіксуйте методи та процедури, які ви використовуєте для збирання та збереження інформації.
<p>Професіоналізм і повага</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Завжди дійте професійно та порядно. Виявляйте повагу та емпатію. Зважайте на культурні особливості і вразливість людини. ✗ Ніколи не сплачуйте і не пропонуйте будь-якої винагороди в обмін на інформацію.

2. ПІДГОТОВКА

<p>Попередня підготовка</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Проаналізуйте ситуацію на місці, де ви плануєте працювати. Розгляньте тип (типи) злочинів, що могли бути вчинені, можливих постраждалих і зловмисників. Зверніть увагу на вразливість населення, соціально-культурний, політичний і релігійний контекст, а також на чинне законодавство, що впливає на вашу діяльність. ✓ Окресліть свої повноваження, завдання та основні напрями роботи. Визначте географічні та часові рамки подій, які ви маєте намір задокументувати; визначте пріоритети і у належний спосіб сплануйте свою діяльність. ✓ Координуйте. Плануйте свою діяльність та координуйте її з іншими особами та організаціями, які провадять аналогічну діяльність у тому самому місці. Проаналізуйте, яку інформацію вони вже зібрали, і зосередьте увагу на тому, що ще не зроблено. ✓ Логістика. Забезпечте наявність належного обладнання, захищеного зв'язку, подбайте про транспорт, проживання та інші необхідні умови.
<p>Ресурси</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ретельно доберіть та підготуйте членів своєї команди (враховуйте стать, національність, етнічну належність, культуру, релігію тощо). <ul style="list-style-type: none"> ➤ Переконайтеся, що ваша команда пройшла відповідну підготовку і має необхідні навички та компетенції. ➤ За потреби, залучіть психолога, експерта з питань сексуального та гендерно зумовленого насильства чи фахівця з роботи з дітьми. ➤ Перевірте всіх членів команди на благонадійність. ➤ Поінформуйте посередників та перекладачів про їхні ролі та обов'язки. Підкресліть важливість дотримання норм безпеки та правил конфіденційності. Попередьте про те, що їхня участь у документуванні злочинів може стати відомою іншим особам у межах кримінального провадження.

<p>Безпека</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Переконайтеся, що ваша діяльність не наражає на небезпеку ваших колег, осіб, які надають інформацію, перекладачів і посередників, представників постраждалих громад та будь-яких інших осіб. ✓ Загрози. Визначте суб'єкти загроз і їхню здатність завдати шкоди учасникам документування. ✓ Ризики. Розгляньте, серед іншого, такі ризики: помста, залякування, тиск, хабарництво, повторна психологічна травма, вороже ставлення сім'ї чи громади, відсутність гарантій збереження роботи (джерела доходу), фінансові ризики. ✓ Проводьте оцінювання ризиків та застосовуйте заходи з пом'якшення ризиків (превентивні та реактивні). ✗ Не проводьте документування, якщо ризики не можна знизити до прийняттого рівня.
<p>Конфіденційність</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Не обговорюйте процес документування зі сторонніми особами. ✓ Забезпечте сувору конфіденційність зібраної інформації та джерел такої інформації. ✓ Захистіть дані за допомогою засобів забезпечення конфіденційності: використовуйте, наприклад, кодові назви для анонімізації джерел інформації, а також зашифровані пристрої та/або захищені канали зв'язку.
<p>Вікарна травма (втома від співчуття)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Пам'ятайте, що ви можете отримати психологічну травму через постійне спілкування з іншими особами, які зазнали насильства, страждань чи психологічних травм. ✓ Дізнайтеся про ознаки й симптоми вікарної травми і запам'ятайте їх, щоб бути спроможним розпізнати їх у себе і у своїх колег. ✓ Визначте способи подолання вікарної травми і знайдіть служби та спеціалістів, які зможуть надати необхідну допомогу.

3. PERSONAS VULNERABLES

<p>Загальні принципи</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зведіть вашу взаємодію з уразливими особами до мінімуму, необхідного для виконання поставлених завдань. ✗ Не опитуйте вразливих осіб і не отримуйте від них інформації, за винятком випадків, коли: <ul style="list-style-type: none"> ➤ інформація є критично необхідною; ➤ інформація має об'єктивну додаткову цінність; ➤ таку саму інформацію не можна отримати з інших джерел. ✓ Вразливість потрібно визначати індивідуально. Оцінювати рівень вразливості має спеціаліст або спеціально підготовлений член команди, який у разі потреби може проконсультуватися з фахівцем психологічної спеціальності. До опитування дорослих, які мають симптоми психологічної травми, та неповнолітніх слід залучити клінічного психолога. ✓ Не проводьте або відкладіть документування, якщо воно може заподіяти особі додаткової шкоди.
<p>Психологічна травма</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Психологічна травма по-різному впливає на людей, але зазвичай вона спричиняє довгострокові психологічні, медичні та соціальні наслідки. ✓ Особи, які пережили психологічну травму, загалом здатні надавати достовірну й точну інформацію, проте травма може спричинити порушення пам'яті. ✓ Дізнайтесь більше про психологічну травму, навчіться розпізнавати її та враховувати її наслідки під час взаємодії з особами, які її зазнали. ✓ Мінімізуйте ризики повторної травматизації.
<p>Робота з вразливими особами</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Виявляйте емпатію та повагу. ✓ Переконайтесь, що ви маєте можливість задовольнити фізичні, психосоціальні та інші спеціальні потреби вразливих осіб. ✓ Дізнайтесь, чи є спеціалізовані установи або фахівці, до яких можна було б направити вразливих осіб. ✗ Якщо немає можливості надати вразливій особі спеціалізовану підтримку, утримайтесь від її опитування. ✓ Оцініть вразливість людини та адаптуйте свою взаємодію з нею з урахуванням можливих наслідків травми. ✓ Якщо є серйозні ризики (наприклад, бажання особи заподіяти собі шкоду), негайно зверніться до фахівця у галузі охорони здоров'я.

4. ОПИТУВАННЯ ОСОБИ

П'ять керівних принципів

- ✓ В ідеалі особу слід опитувати лише один раз, з'ясовуючи в неї всі деталі, що можуть знадобитися для доведення вини у кримінальному провадженні. Це мають робити компетентні слідчі органи.
- ✓ Щоб допомагати слідчим органам притягати злочинців до кримінальної відповідальності, громадським організаціям не потрібно з'ясовувати всі деталі того, що сталося за версією осіб, які можуть володіти корисною для слідства інформацією. Утриматися від проведення опитувань варто особливо тоді, коли джерелом інформації є вразлива особа, або коли компетентні слідчі органи вже активно проводять розслідування.
 - Зосередьте свої зусилля на тому, щоб визначити постраждалих осіб та свідків, встановити їхнє місце перебування, а також зафіксувати шкоду (віктимізацію), якої вони зазнали, і злочини, що могли бути вчинені. Передайте зібрану інформацію компетентним слідчим органам — це допоможе їм в майбутньому провести необхідні опитування.
- ✓ Якщо ви вважаєте, що для виконання ваших завдань і повноважень необхідно опитати особу, обмежтеся збором перших загальних відомостей про те, що сталося, і дотримуйтесь відповідних рекомендацій.
- ✗ Опитування особи саме по собі становить ризик для достовірності (цілісності) відомостей, які надає особа. Цей ризик підвищується, якщо опитувач використовує неналежну методику опитування.
- ✓ Утримуйтесь від опитування вразливих осіб, зокрема осіб, які мають психологічну травму, і дітей.
 - Якщо ви вирішили отримати перші загальні відомості про злочин від вразливої особи в межах виконання своїх повноважень, збирайте мінімум інформації, необхідний для досягнення цілей документування. Дотримуйтесь принципу «не нашкодь» і застосовуйте рекомендовану передову практику.

Загальні міркування щодо опитування особи

- ✓ Опитуйте кожну особу окремо, застосовуючи індивідуальний підхід.
- ✗ Не опитуйте особу, яку вже було опитано щодо тих самих фактів вашою чи іншою організацією або компетентними слідчими органами.
- ✗ У жодному разі не сплачуйте і не пропонуйте особі жодної винагороди чи іншої вигоди в обмін на інформацію.
- ✓ Під час взаємодії з опитуваною особою завжди поведіться професійно. Встановіть довірчі відносини з опитуваною особою; активно слухайте та зберігайте неупереджене ставлення. Проявляйте емпатію, але не жалість. Ставтесь до особи з повагою і завжди поведіться спокійно.
- ✓ Робіть регулярні перерви, щоб оцінити та обговорити зі своєю командою поведінку особи, ознаки психологічної травми та дистресу, а також динаміку процесу опитування.

<p>Планування та підготовка</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ З'ясуйте загальну інформацію про особу, яку плануєте опитувати. ✓ Запитайте, чи є в особи адвокат. ✓ Оцініть ризики, перш ніж починати спілкуватися з особою. ✓ Сплануйте своє опитування, визначивши цілі та питання, які ви хочете обговорити. ✓ Переконайтеся, що дотримані всі умови, необхідні для опитування особи, зокрема: <ul style="list-style-type: none"> ➤ є підготовлені та досвідчені опитувачі; ➤ є перекладач; і ➤ є придатне місце та достатньо часу; сплановано поїздки опитуваної особи до місця проведення опитування; враховано культурні особливості та потреби ✓ Створіть безпечну, затишну, камерну атмосферу. ✓ Розглядайте можливість проведення опитування у дистанційному режимі лише у випадку, коли очне опитування з огляду на певні обставини неможливе.
<p>Встановлення контакту та роз'яснення процедури</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Детально поясніть мету і структуру опитування. ✓ Налагодьте взаєморозуміння з особою та дайте відповіді на запитання, які її хвилюють. ✓ З'ясуйте біографічні дані опитуваної особи. ✓ Обговоріть важливість конфіденційності, а також наявні ризики і способи пом'якшення ризиків. ✓ Опишіть процес: типи запитань, усний переклад, перерви для відпочинку і харчування; подальше використання інформації тощо.
<p>Опис подій зі слів опитуваного</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зведіть опитування до мінімально необхідного рівня деталізації. ✓ Припиніть опитування, як тільки ви матимете загальне уявлення про те, що особа пережила або свідком чого вона стала. ✓ Почніть опитування з вільної розповіді опитуваного. ✓ Дотримуйтеся хронологічного порядку там, де це можливо. ✓ Ставте переважно відкриті запитання. Використовуйте зондувальні/спеціальні та закриті запитання лише тоді, коли треба з'ясувати певні подробиці чи зробити уточнення. За першої нагоди повертайтеся до відкритих запитань. ✗ Не ставте навідних запитань та не об'єднуйте кілька запитань в одному. Уникайте зайвого повторення того самого запитання. ✓ Формулювання запитань має бути нейтральним, об'єктивним і ґрунтуватися на фактах. Відзначайте для себе, звідки особі відома інформація, яку вона надає. ✓ Поводьтеся відповідно до культурних норм країни, у якій ви перебуваєте. Підтримуйте такий зоровий контакт, який буде прийнятним у цій культурі.

<p>Завершення опитування</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Завершуйте опитування нейтральною темою. Відзначте важливість участі особи в ньому. Дайте особі час завершити свою розповідь. ✓ Прочитайте особі вголос основні тези, занотовані вами під час опитування, і попросіть виправити серйозні помилки чи те, що ви неправильно зрозуміли. Запитайте особу, чи не треба щось додати чи уточнити. ✓ Отримайте ще раз підтвердження інформованої згоди. ✓ Разом з особою оцініть, як пройшло опитування. ✓ Підкресліть важливість збереження конфіденційності і повторіть, яких заходів захисту та підтримки у відповідних випадках може бути вжито. ✓ Переконайтеся в тому, що опитувана особа має контактні дані для підтримання зв'язку в майбутньому.
<p>Оцінювання</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Виділіть час для оцінювання: <ul style="list-style-type: none"> ➤ безпеки та психологічного стану опитуваної особи; ➤ наданої особою інформації та її значення для документування злочину; ➤ ефективності роботи опитувача(-ів).
<p>Документування отриманих відомостей</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Не складайте «протоколу допиту свідка» за підписом особи. ✓ Натомість зафіксуйте результати опитування в документі (звіті), узагальнивши інформацію так, як її зрозуміла особа чи особи, які проводили опитування. <p>Створюючи звіт про результати опитування:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ стисло викладіть отримані відомості в найбільш імовірному, на вашу думку, хронологічному порядку, використовуючи форму викладу від третьої особи; ➤ визначте й опишіть будь-які матеріали, що стосуються досліджуваних подій і, за твердженням опитуваної особи, перебувають у її володінні. <ul style="list-style-type: none"> ✗ Не наводьте своїх висновків, думок, коментарів чи аналітики. ✓ В жодному разі не давайте документ (звіт) на підпис опитуваній особі. <p>Аудіо- та відеозапис:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✗ Зазвичай аудіо- та відеофіксацію опитування здійснювати не потрібно. ✓ Якщо ви все ж вирішили записувати опитування на аудіо чи відео, то: <ul style="list-style-type: none"> ➤ отримайте інформовану згоду; ➤ перевірте обладнання; ➤ оголосіть місце проведення опитування, дату та місцевий час, назвіть опитувану особу і всіх присутніх у кімнаті.

Опитування вразливих осіб

- ✓ Особи із психологічною травмою та діти можуть бути особливо вразливими. Допит таких осіб мають проводити лише один раз досвідчені слідчі, які мають спеціальну підготовку і працюють у компетентних слідчих органах.
 - ✗ Не опитуйте осіб, які пережили психологічну травму, а також дітей.
 - ✓ Натомість зберіть відповідну інформацію про таких осіб і якнайшвидше передайте її компетентним слідчим органам.
 - ✗ У виняткових випадках, коли є нагальна потреба отримати перші загальні відомості від особи з психологічною травмою або дитини, дотримуйтеся принципу «не нашкодь» і рекомендованої передової практики роботи з вразливими особами.
 - ✗ **Не починайте опитування, якщо ви не можете провести оцінювання вразливості.**
 - ✗ **Не проводьте опитування, якщо, за оцінкою, особа не здатна надати інформовану згоду або не може взяти участь у опитуванні.**
- Дотримуйтеся рекомендованої практики:
- ✓ Проаналізуйте склад вашої команди та наявність необхідної підготовки у ваших колег.
 - ✓ Залучіть психолога чи психіатра, коли опитуєте особу із психологічною травмою або дитину.
 - ✓ Переконайтеся в тому, що перекладачі й посередники пройшли відповідну підготовку та інструктаж.
 - ✓ Подумайте, чи треба залучити особу, яка зможе надавати опитуваному необхідну підтримку.
 - ✓ Дозвольте вразливим особам самостійно обирати місце та час проведення опитування, а також вирішувати, чи потребують вони підтримки.
 - ✓ Під час опитування ставте мінімально необхідну кількість запитань. З'ясовуйте лише інформацію загального характеру. Ставте запитання у зрозумілій формі.
 - ✓ **З'ясовуйте подробиці про травматичні події, лише якщо це справді необхідно.**
 - ✓ Слідкуйте за фізичним і психологічним самопочуттям людини.
 - ✓ Призупиніть опитування, якщо є ознаки того, що опитувана особа не може впоратися зі стресом.
 - ✓ Після цього проведіть оцінювання (найкраще разом із психологом).

<p>Опитування осіб, які постраждали від сексуальних і гендерно зумовлених злочинів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Особи, які постраждали від сексуальних і гендерно зумовлених злочинів, можуть перебувати у вразливому стані або навіть мати психологічну травму. Проведіть оцінювання вразливості. <p>Якщо ви вважаєте, що потрібно отримати перші загальні відомості від особи, яка постраждала від сексуального і гендерно зумовленого злочину:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Переконайтеся, що опитувачі та перекладачі мають необхідну підготовку й досвід. ✓ Адаптуйте свою мову та враховуйте місцеві звичаї і культуру, коли говорите про секс чи статеві органи: <ul style="list-style-type: none"> ➤ зверніть увагу на використання постраждалою особою певної лексики для позначення статевих актів, інших дій сексуального характеру або певних частин тіла; ➤ використовуйте графічні зображення тіла; та ➤ запитайте постраждалу особу про будь-які предмети та речі (наприклад, одяг), а також про медичні дані та дані судово-медичної експертизи, що могли бути зібрані одразу після нападу ✓ Якщо ви плануєте опитати чоловіка чи хлопця, який постраждав від сексуального чи гендерно зумовленого злочину, будьте готові витратити додатковий час на встановлення довіри. Опитування може ускладнювати психологічна травма опитуваного, яка відразу може бути непомітною.
<p>Діти</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Дітей (осіб, які не досягли 18-річного віку) мають опитувати слідчі, які мають спеціальну підготовку та досвід і працюють у компетентних слідчих органах. Таке опитування має здійснюватися лише один раз. ✗ Без нагальної потреби не опитуйте дітей. ✓ Зберіть біографічні та контактні дані дитини та поспілкуйтеся з батьками, опікунами чи лікарями, щоб зібрати перші загальні відомості про те, що могло трапитися з дитиною, чи свідком чого вона могла бути. <p>Якщо у виняткових випадках є підстави вважати, що отримання перших загальних відомостей від дитини відповідає її найкращим інтересам і водночас є найкращим кроком з огляду на цілі документування:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ дійте в найкращих інтересах дитини; ➤ опитування мають проводити особи, які мають підтверджений досвід опитування дітей; ➤ оцінювання вразливості проводить психолог; ➤ батьки або опікуни дитини надають інформовану згоду на опитування; ➤ зав'яжіть розмову з дитиною і поясніть їй процес опитування; ➤ якщо можливо, батьки або законні опікуни мають бути присутні під час опитування; ➤ ваша мова має бути зрозумілою для дитини і відповідати рівню її розвитку; і ➤ надавайте перевагу відкритим запитанням і зведіть їх кількість до мінімуму.

<p>Особи, які могли бути причетними до вчинення злочинів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Проведіть окреме оцінювання ризиків. ✗ Не випитуйте самостійно будь-яку інформацію щодо можливої участі особи у вчиненні злочинів. ✓ Якщо особа спонтанно і добровільно надає інформацію про свою причетність до злочину, оцініть ще раз безпекову ситуацію, перш ніж продовжувати розмову. ✓ Фіксуйте будь-яку отриману інформацію та подробиці розмови лише тоді, коли це безпечно для вас. Намагайтесь цитувати вжиті особою фрази та формулювання.
---	---

<h2 style="text-align: center; background-color: #004a87; color: white; padding: 5px;">5. ФОТО- І ВІДЕОФІКСАЦІЯ</h2>	
<p>Попередні кроки</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ознайомтеся з нормативно-правовою базою, що регулює питання фото- та відеофіксації. ✓ Оцініть безпекову ситуацію. ✓ Якщо це безпечно і доцільно, отримайте інформовану згоду осіб, яких ви будете фотографувати чи знімати на відео. ✓ Оберіть відповідне обладнання. ✓ У спеціально створеному документі опишіть, як відбувалася фото- та відеофіксація. <ul style="list-style-type: none"> ➤ Див. форму «Акт обліку і відповідального зберігання» в Додатку 2 до Рекомендацій.
<p>Визначте, що саме треба фотографувати чи знімати на відео</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Фіксуйте «ЩО, ХТО і ЯК»
<p>Як знімати відео та фото</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Обов'язково зафіксуйте день, час і місце фото- чи відеозйомки (ДЕ/КОЛИ). ✓ Фотографуйте і фільмуйте з різних кутів та відстаней: починайте з панорамних знімків, потім робіть вузлову зйомку (із середньої відстані) і зйомку великим планом (зблизька). ✓ Використовуйте масштабну лінійку чи інший предмет для того, щоб показати розміри того, що ви сфотографували чи зафільмували. ✓ Якщо здійснюється відеофіксація, зазначте на камеру місце, дату й час, назвіть ім'я та прізвище особи(-і), яка(-і) здійснюють відеофіксацію, а також осіб, яких знімають на відео.
<p>Зберігання відзнятих відео та фото</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Налаштуйте відповідні метадані, що зберігатимуться у зроблених фотографіях. ✓ Використовуйте шифрування та зберігайте дані у належний спосіб.

6. ПРЕДМЕТИ ТА РЕЧІ

<p>Головні принципи</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Збирайте предмети і документи тільки у виняткових випадках, коли: <ul style="list-style-type: none"> ➤ слідчі відповідних органів не хочуть або не можуть цього зробити; ➤ є ризик того, що предмети або матеріали зіпсуються, будуть пошкоджені або втрачені; ➤ ви здатні забезпечити дотримання принципу «не нашкодь»; ➤ ви добре знаєте процедуру вилучення, якої треба дотримуватися. ✓ Порадьте особам, які мають у своєму розпорядженні предмети чи речі, зберігати їх у безпечному місці та за першої нагоди передати їх представникам компетентних слідчих органів. ✓ Зафіксуйте контактні дані особи, яка надала предмет, та попросіть її надати згоду на передання предмету(-ів) до органів, що забезпечують притягнення порушників до відповідальності.
<p>Практичні поради</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Перш ніж вилучити предмети, сфотографуйте їх у тому положенні, в якому їх було знайдено. ✓ Робіть все необхідне, щоб максимально захистити предмети від забруднення. Помістіть їх у належне пакування і дотримуйтесь рекомендованих процедур зберігання. ✗ Не вилучайте предмети, які можуть бути небезпечними для вас чи інших осіб. ✗ Не використовуйте предмет і не намагайтеся привести його в дію.
<p>Підтвердження автентичності</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Отримайте та зафіксуйте додаткову інформацію про предмет(-и), необхідну для встановлення їхньої автентичності. <ul style="list-style-type: none"> ➤ Див. форму «Акт обліку і відповідального зберігання» в Додатку 2 до Рекомендацій.

7. ДОКУМЕНТИ ТА ЦИФРОВА ІНФОРМАЦІЯ

<p>Визначення та принципи</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Документи можуть бути в матеріальній формі (предмети) або в електронному вигляді (цифрова інформація). ✓ Не змінюйте жодним чином отримані документи, незалежно від того, чи це оригінали, чи копії. ✓ Використовуйте належні методи для мінімізації змін під час збереження цифрових доказів та документуйте всі кроки, зроблені для збереження доказів. ✓ Вдягайте стерильні рукавички, коли працюєте з документами чи робите фотографії. ✓ Ознайомтесь із положеннями чинного законодавства і з'ясуйте ризики, що можуть виникати у зв'язку з отриманням певних документів чи у зв'язку з володінням ними.
--------------------------------------	---

Специфіка цифрової інформації

- З електронними пристроями, що містять цифрові дані, завжди, якщо це можливо, **мають працювати експерти з цифрової криміналістики.**
- ✓ Якщо це неможливо, вилучайте **оригінальні матеріальні носії інформації**, суворо дотримуючись рекомендованих процедур для запобігання забрудненню. Збережіть пристрій у безпечному місці, щоб пізніше його міг дослідити експерт-криміналіст.
- ✗ Не використовуйте та не намагайтеся дослідити дані, записані на пристрої.
- ✓ За виняткових обставин:
 - коли неможливо вилучити і зберегти електронний пристрій,
 - але дані, збережені на ньому, важливі і будуть втрачені,
- ✓ залучіть експерта із цифрової криміналістики для проведення криміналістичного вилучення даних.

8. ОНЛАЙН-РОЗСЛІДУВАННЯ

Базові стандарти

- ✓ Завжди перевіряйте, чи не порушуєте ви чинне законодавство, а також чи не наражаєте ви себе або інших осіб на неприйнятні ризики.
- ✓ Оцініть захищеність цифрового простору, перш ніж розпочинати будь-яку онлайн-активність, а також визначте і створіть цифрову інфраструктуру, що належним чином захистить вас від будь-яких ризиків.
- ✓ Збирайте онлайн-інформацію у такий спосіб, який дозволить встановити **аутентичність** і **цілісність** (незмінність і достовірність) інформації.
 - Збирайте онлайн-матеріали у форматі оригіналу або у форматі, максимально наближеному до нього.
 - Впевніться в тому, що інформація, яку ви збираєте, містить, щонайменше, URL-адресу, вихідний код HTML та «знімок частини екрану» або «знімок всієї сторінки» — скріншот чи відеозапис цільової вебсторінки (залежно від контенту), із зазначенням дати та часу системи збирача даних.
 - Також, якщо можливо, збережіть вбудовані медіафайли та метадані, контекстні дані та дані збирача.
- ✓ Обчисліть та збережіть хеш-значення кожного цифрового об'єкта (файла).
- ✓ Зберігайте цифрові об'єкти (файли) на новому чи порожньому цифровому носії.

9. ТІЛЕСНІ УШКОДЖЕННЯ

Направляйте постраждалих осіб до лікарів

- Лише кваліфіковані лікарі-практики можуть проводити медичний огляд постраждалої особи.
- ✓ Якщо немає можливості отримати допомогу таких лікарів, обмежте свою взаємодію з постраждалими особами лише документуванням видимих тілесних ушкоджень.
- ✓ Заздалегідь отримайте інформовану згоду та фіксуйте всі дії, які ви проводите.
- ✓ Забезпечуйте високий рівень захисту і конфіденційність зібраної інформації.
- ✓ Надавайте необхідну підтримку і спонукайте постраждалих осіб звертатися за кваліфікованою медичною допомогою та зберігати всі довідки та інші документи.

10. МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Принципи огляду місця вчинення злочину

- ✗ Не заходьте на територію чи в приміщення, де було вчинено злочин, щоб не спричинити будь-яких змін. Зверніться невідкладно до відповідних органів.
- ✓ Вживайте заходів для того, щоб інші особи не вплинули своєю присутністю на сліди злочину, розташування предметів тощо, оскільки це призведе до «забруднення» місця вчинення злочину.
- ✓ Оглядайте місце вчинення злочину **лише у виняткових випадках**, коли:
 - компетентні слідчі органи не бажають чи не можуть своєчасно убезпечити місце вчинення злочину або, якщо це можливо та доцільно, їм було повідомлено про те, що громадська організація могла би оглянути місце вчинення злочину, і вони дали згоду на такий огляд;
 - непроведення огляду місця вчинення злочину, ймовірно, призведе до втрати важливої інформації або її непоправного пошкодження;
 - ви здатні забезпечити дотримання принципу «не нашкодь»;
 - ви маєте спроможність та ресурси, необхідні для дотримання належних процедур.
- ✗ Утримайтеся від здійснення запланованих заходів, якщо виявлені ризики оцінено як неприйнятно високі.
- ✓ Зберігайте об'єктивність і неупередженість.
- ✓ Забезпечте збереження цілісності (незмінності) місця вчинення злочину
- ✓ Поважайте право на недоторканність приватного життя та людську гідність.

<p>Захистіть місце вчинення злочину від зовнішнього впливу і збережіть його в незмінному стані</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зробіть усе можливе для недопущення «забруднення» (контамінації) місця вчинення злочину (наприклад, огородіть територію стрічкою, використовуйте засоби індивідуального захисту, обмежте доступ третіх осіб на територію).
<p>Документуйте та фіксуйте результати огляду місця вчинення злочину</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Фіксуйте всю необхідну інформацію (наприклад, дату та час прибуття, місце розташування, присутніх осіб, загальний опис місця, використану методологію). ✓ Перш ніж щось вилучати, пересувати чи змінювати, зробіть фото- та відеозйомку з різних кутів як загального плану, так і окремих деталей великим планом.
<p>Першочергові дії на місці вчинення злочину</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Не торкайтеся небезпечних предметів і не збирайте їх. Натомість робіть фотографії. ✓ Збирайте інші предмети одразу після того, як зафіксуєте їх виявлення. ✓ Визначте на території безпечну захищену зону для тимчасового зберігання вилучених предметів. За першої нагоди перемістіть їх у безпечне місце для постійного зберігання. ✓ Зберіть необхідні контактні дані і проаналізуйте, чи необхідно опитати когось із присутніх на місці вчинення злочину. <p>Якщо виявлено труп(и):</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ не торкайтеся і не рухайте їх; ➤ сфотографуйте чи зафільмуйте; ➤ зберіть інформацію про особу загиблого; ➤ зафіксуйте місце можливого поховання.
<p>Документування місць поховань і братських могил</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✗ Експертизи та розтини тіл мають проводити лише сертифіковані фахівці. ✓ Повідомте відповідним органам, де розташовані місця поховань. ✓ Якщо представники відповідних органів чи судово-медичні експерти не можуть приїхати на місце, обмежтеся такими діями: <ul style="list-style-type: none"> ➤ збережіть найважливішу інформацію, яку можна знайти на місці поховання; ➤ закрийте або обмежте доступ до місця поховання і поясніть місцевій громаді необхідність його захисту і збереження в незмінному стані; та ➤ сфотографуйте чи зафільмуйте місце поховання і знайдені вами предмети.

11. ЗБЕРІГАННЯ ТА ЗАХИСТ

<p>Загальні принципи</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Проведіть оцінювання ризиків, що можуть перешкоджати безпечному зберіганню інформації та її збереженню в незмінному вигляді. ✓ Зберігайте цілісність кожного вилученого предмета і кожної зібраної одиниці інформації з моменту отримання (вилучення) до моменту передання компетентним слідчим органам. ✓ Ведіть ретельний облік кожної одиниці зібраної інформації і її переміщення, забезпечуючи безперервність «ланцюжка зберігання». <ul style="list-style-type: none"> ➤ Див. форму «Акт обліку і відповідального зберігання» в Додатку 2 до Рекомендацій. ✓ Створіть реєстр зібраної інформації або базу даних і використовуйте рекомендовані принципи управління інформацією.
<p>Пакування</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Кожен вилучений предмет слід помістити в окреме пакування, щоб зберегти його і запобігти його псуванню. ✓ Вибір пакування залежить від характеру та розміру вилученого предмета.
<p>Маркування, опечатування та каталогізація</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нанесіть відповідне маркування на кожне пакування, зазначивши основну інформацію, що допоможе легко ідентифікувати запаковані предмети. ✓ Використовуйте пломби, зняття яких у разі несанкціонованого доступу буде очевидним. Закрийте пакунок, використовуючи пломбу, і проставте дату та підпис. ✓ Створіть документ чи базу даних для фіксації основних відомостей про всі зібрані матеріали.
<p>Зберігання</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зберігайте дані та вилучені предмети у безпечному місці, використовуючи звичайні або цифрові системи зберігання (залежно від ваших ресурсів). ✓ Обмежуйте доступ, шифруйте, анонімізуйте та захищайте конфіденційну інформацію та зберігайте її окремо від решти зібраного матеріалу. ✓ Контролюйте доступ до інформації: давайте його лише тим особам, яким зібрана інформація потрібна для роботи (принцип службової необхідності). ✓ Регулярно створюйте резервні копії всієї зібраної інформації. Копії інформації зберігайте в окремих місцях. ✓ Розробіть план реагування у разі виникнення обставин, через які зібрана інформація або її частина можуть опинитися під загрозою.

12. АНАЛІЗ ЗІБРАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Головні принципи

- ✓ Проводьте аналіз у спосіб, який не впливає на цілісність (незмінність) зібраних матеріалів і не порушує безперервності їхнього обліку та відповідального зберігання.
- ✓ Ведіть свою аналітику окремо від документів, у яких ви фіксуєте зібрану інформацію фактичного характеру.
- ✓ Завжди наводьте посилання на використані інформаційні ресурси та матеріали, а також опишіть методологію, яку ви використовуєте.
- ✓ Корисно буде провести такі види аналізу (особливо якщо ви працюєте з великими масивами даних):
 - оцінювання джерела (надійність джерела та достовірність отриманої з нього інформації);
 - контекстуалізація інформації (поєднайте, пов'яжіть та порівняйте з іншою зібраною інформацією);
 - підвищення потенціалу інформації (визначте можливі версії та зачіпки, за якими можна шукати далі, щоб доповнити та/або підтвердити наявну інформацію).
- ✓ Якнайшвидше передайте свою аналітику разом із фактичною інформацією, що була предметом аналізу, компетентним національним або міжнародним органам, що забезпечують притягнення правопорушників до відповідальності.

ДОДАТОК 4 — ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА¹

- Управління Верховного комісара ООН з прав людини (Office of the High Commissioner for Human Rights), Стамбульський протокол: керівництво з ефективного розслідування й документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment), 2-е видання, 2022 р.

<https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol-manual-effective-0>

- Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту (Кодекс Мурад)/Global Code of Conduct for Gathering and Using Information about Systematic and Conflict-Related Sexual Violence (the Murad Code), 13 квітня 2022 р.

https://static1.squarespace.com/static/5eba1018487928493de323e7/t/6255fdf29113fa3f4be3add5/1649802738451/220413_Murad_Code_EN.pdf

- Інститут міжнародних кримінальних розслідувань (Institute for International Criminal Investigations), Керівні настанови щодо проведення дистанційного опитування (IICI guidelines on remote interviewing), 2021 р.

<https://iici.global/0.5.1/wp-content/uploads/2021/08/IICI-Remote-Interview-Guidelines.pdf>

- Принципи Мендеса — Принципи проведення ефективного допиту (опитування) у контексті розслідування і збору інформації (Mendez Principles – ‘New Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering), 2021;

<https://www.apr.ch/en/resources/publications/new-principles-effective-interviewing-investigations-and-information>

- Слідча група ООН зі сприяння притягненню до відповідальності за злочини, вчинені Ісламською державою (United Nations Investigative Team to Promote Accountability for Crimes Committed by Da'esh), Посібник UNITAD з проведення розслідувань з урахуванням наслідків психологічної травми (Trauma-Informed Investigations Field Guide), 2021 р.

https://www.unitad.un.org/sites/www.unitad.un.org/files/general/2104429-trauma-informed_investigations_field_guide_web_0.pdf

- Меморіальний музей Голокосту США (United States Holocaust Memorial Museum), «Масові звірства. Як домогтися правосуддя? Посібник для груп потерпілих від масових злочинів» (‘Pursuing Justice for mass atrocities – A Handbook for Victim’s Groups’), 2021 р.

<https://www.ushmm.org/m/pdfs/USHMM-Pursuing-Justice-for-Mass-Atrocities.pdf> (https://www.ushmm.org/m/pdfs/Ukrainian_Language_Pursuing_Justice_Handbook.pdf)

- Борнмутський університет, Борнмутський протокол про захист і розслідування масових поховань (Bournemouth University – The Bournemouth Protocol on Mass Grave Protection and Investigation’), 2020 р.

https://issuu.com/bournemouthuniversity/docs/the_bournemouth_protocol_on_mass_grave_protection_?fr=sMjc3OTIOMjAyNzM

- Управління Верховного комісара ООН з прав людини (Office of the High Commissioner for Human Rights)/Центр прав людини Школи права Каліфорнійського університету в Берклі (Human Rights Center UC Berkeley School of Law), Берклійський протокол щодо розслідувань на основі відкритих

¹ Громадські організації можуть використати наведені нижче ресурси для більш поглибленого дослідження. Євроюст, Європейська мережа з розслідування і судового переслідування геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів («Мережа з питань геноциду») і Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду не обов’язково поділяють всі погляди та позиції авторів нижченаведених публікацій.

цифрових джерел, розширена версія (Berkeley Protocol on digital open source investigations, Advanced version), 2020 р.

<https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/berkeley-protocol-digital-open-source>

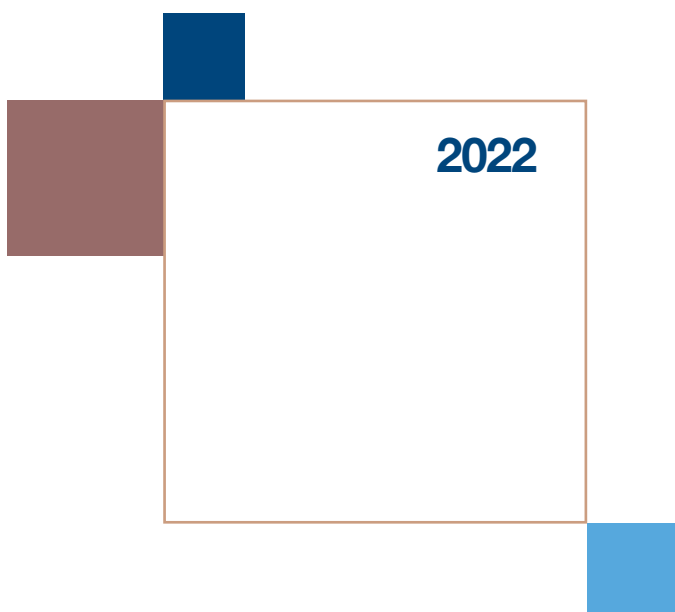
- Global Rights Compliance LLP, Основні стандарти розслідування міжнародних злочинів (Basic Investigative Standards for International Crimes), 2019 р. <https://globalrightscompliance.com/wp-content/uploads/2022/03/Basic-Investigative-Standards-for-International-Crimes-Hardcopy.pdf>
- Ініціативи жінок для досягнення гендерної справедливості (Women's Initiatives for Gender Justice), Гаазькі принципи щодо сексуального насильства (The Hague Principles on Sexual Violence), 2019 р. <https://4genderjustice.org/ftp-files/publications/The-Hague-Principles-on-Sexual-Violence.pdf>
- Міністерство закордонних справ та у справах Співдружності Великої Британії (United Kingdom Foreign and Commonwealth Office), Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті (International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict), 2-ге видання, 2017 р. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/598335/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf
- Міжнародна академія Нюрнберзьких принципів (International Nuremberg Principles Academy), Співпраця між суб'єктами громадянського суспільства та судовими механізмами у сфері кримінального переслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Керівні принципи та рекомендації (Cooperation between Civil Society Actors and Judicial Mechanisms in the Prosecution of Conflict-Related Sexual Violence: Guiding Principles and Recommendations), 2017 р. https://www.nurembergacademy.org/fileadmin/media/pdf/projects/improving_cooperation_sexual_violence/Guiding_Principles_And_Recommendations_CRSV.pdf
- Управління Верховного комісара ООН з прав людини (Office of the High Commissioner for Human Rights), Міннесотський протокол з розслідування потенційно незаконного позбавлення життя (The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death), 2016 р. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/MinnesotaProtocol.pdf>
- Група з міжнародного публічного права та політики (Public International Law & Policy Group), Посібник із документування громадянським суспільством серйозних порушень прав людини (Handbook on Civil Society Documentation of Serious Human Rights Violations), 2016 р. https://static1.squarespace.com/static/5900b58e1b631bffa367167e/t/59dfab4480bd5ef9add73271/1507830600233/Handbook-on-Civil-Society-Documentation-of-Serious-Human-Rights-Violations_c.pdf
- Witness, Польовий посібник «Відео як доказ» (Video as Evidence Field Guide), 2016 р. <https://vae.witness.org/video-as-evidence-field-guide/> Інститут міжнародних кримінальних розслідувань (Institute for International Criminal Investigations), Рекомендації з розслідування сексуального та гендерно зумовленого насильства щодо чоловіків і хлопчиків, пов'язаного з конфліктом (Guidelines for investigating conflict-related sexual and gender-based violence against men and boys), 2016 р. https://iici.global/0.5.1/wp-content/uploads/2017/03/160229_IICI_InvestigationGuidelines_ConflictRelatedSGBVagainstMenBoys.pdf
- Агентство Європейського Союзу з кібербезпеки (European Union Agency for Cybersecurity), Електронні докази. Базовий посібник для груп, що першими прибувають на місце події (Electronic evidence – A basic guide for First Responders), 2015 р. <https://www.enisa.europa.eu/publications/electronic-evidence-a-basic-guide-for-first-responders>
- Офіс прокурора Міжнародного трибуналу щодо Руанди (Office of the Prosecutor of the International Criminal Tribunal for Rwanda), Посібник із провідної практики розслідування та судового переслідування злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, в постконфліктних регіонах (Best Practices Manual for Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Post-Conflict Regions), 2014 р. <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/publications/ICTR-Prosecution-of-Sexual-Violence.pdf>

- Управління ООН з наркотиків і злочинності (United Nations Office on Drugs and Crime), Місце вчинення злочину та речові докази для працівників-некриміналістів (Crime Scene and Physical Evidence Awareness for Non-Forensic Personnel), 2009 р.

https://www.unodc.org/documents/scientific/Crime_scene_awareness__Ebook.pdf

- Всесвітня організація охорони здоров'я (World Health Organization), Рекомендації з питань етики та безпеки для дослідження, документування та моніторингу сексуального насильства в надзвичайних ситуаціях (Ethical and safety recommendations for researching, documenting and monitoring sexual violence in emergencies), 2007 р.

<https://www.who.int/publications/i/item/9789241595681>

Publications Office
of the European Union

ISBN: 978-92-9490-859-9
doi: 10.2812/070256